

Muligheter i et multisensorisk miljø

Terje Dalen

Umyndiggjøring

Utfoldelse og lek!

Det er jo det vi
ønsker.....

Alle miljø har multisensoriske kvaliteter

Men vi kan berike dem, skreddersy dem og individualisere dem

Vi kan fjerne faktorer som kan forvirre og overbelaste eleven sensorisk

Og vi kan tilføre faktorer som interesserer eleven og muliggjør interaksjon og egenaktivitet

Barn og unge med dyp eller alvorlig utviklingshemming / multifunksjonshemming har store funksjonsnedsettelse i sine intellektuelle, motoriske og kommunikative funksjoner

Når det kommer til de sensoriske funksjonene har de ikke nødvendigvis funksjonsevne i det hele tatt!

De kan ha like gode opplevelser av sensoriske stimuli og aktiviteter som alle andre!

Barn og unge som befinner seg på et tidlig utviklingstrinn er gjerne «sensoriske nerder»

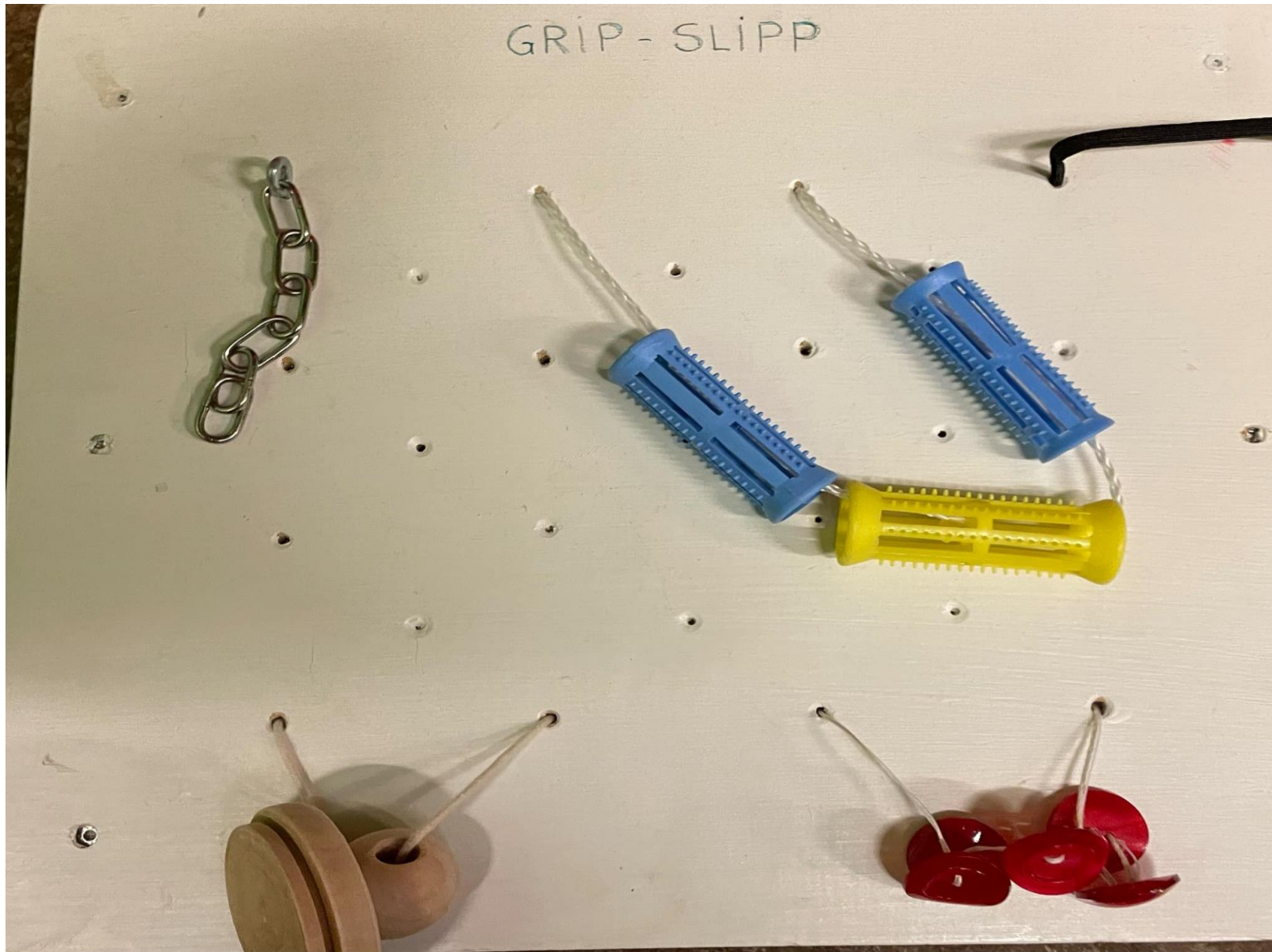
Vi ser hvordan små barn uten funksjonshemming avsøker omgivelsene etter sensoriske stimuli

Poenget mitt er at vi må være kreative når det gjelder å skape interessante og tilgjengelige multisensoriske miljø også for barn og unge med multifunksjonshemming

Aktiviteter som byr på deltagelse og engasjement

«God ASK» - ressursen til Statped

<https://www.statped.no/laringsressurser/ask/god-ask/inn/logga/god-kommunikasjon/grunnleggende-samspel/>

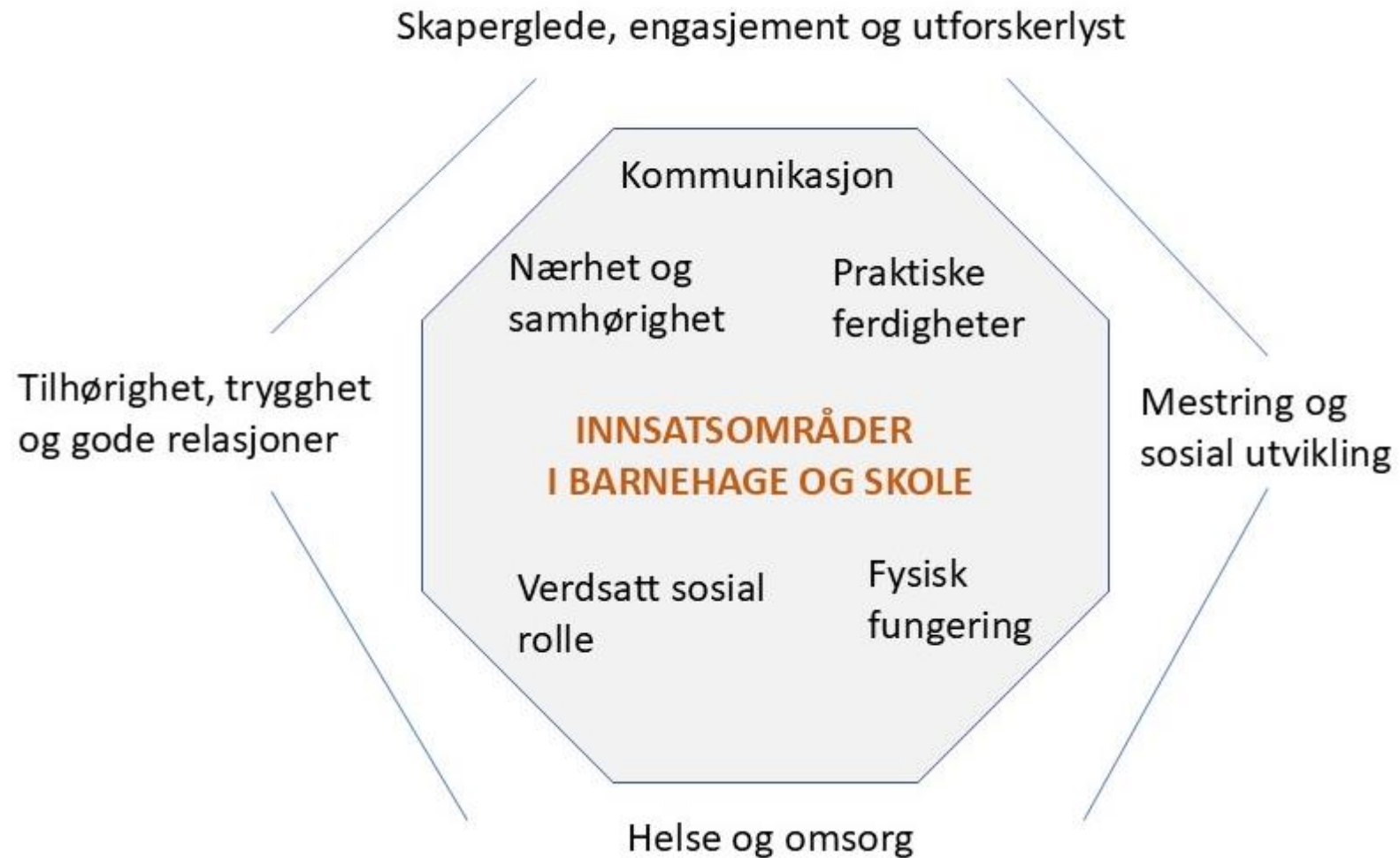
Eksempelfilm: Intensive Interaction

[Rosie: 'The Intensive Interaction Handbook'](#)

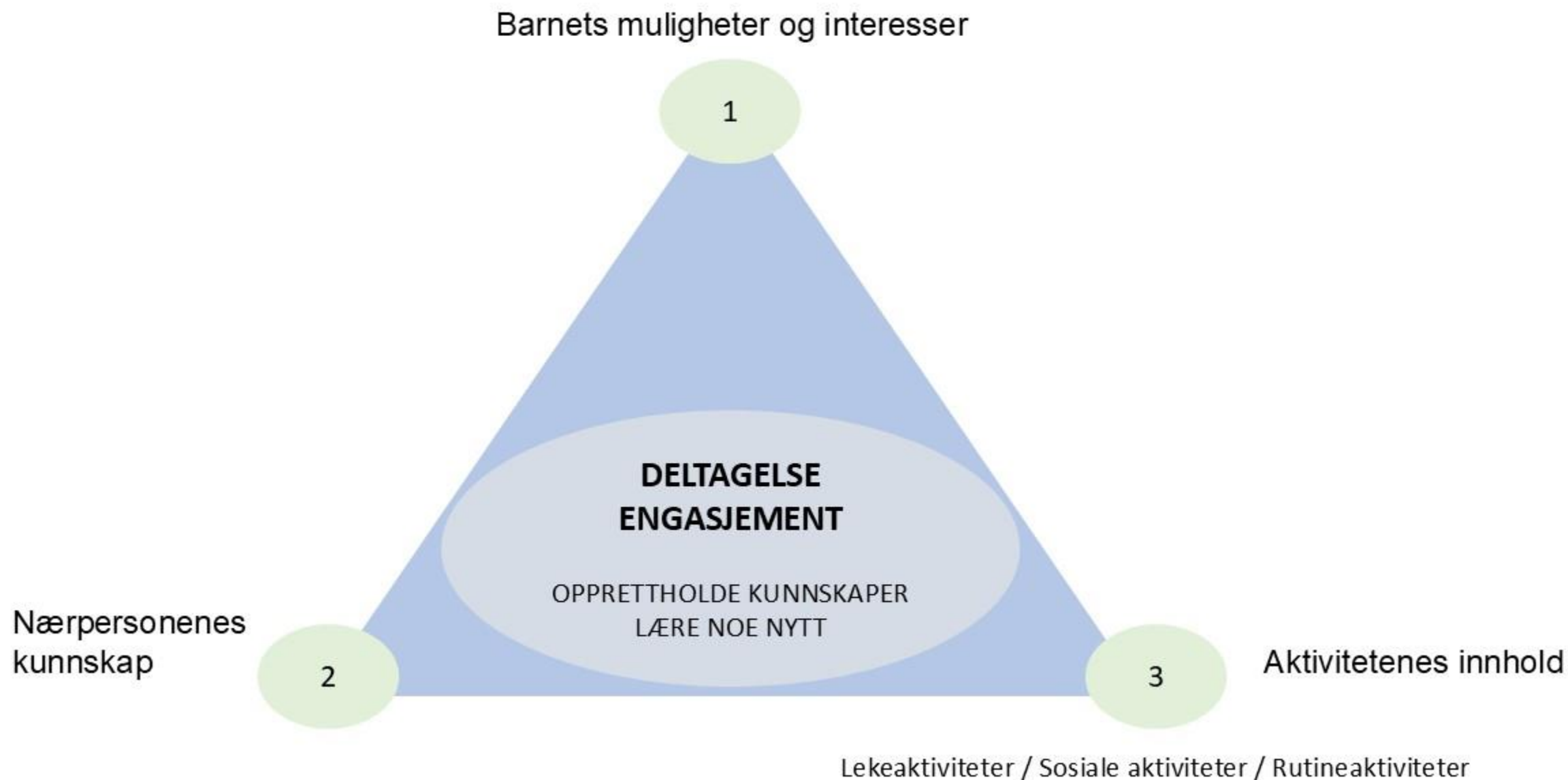
Pedagogisk perspektiv

Livskvalitetsperspektiv

Figurvariant fra Spesialpedagogisk plattform: [Spesialpedagogisk plattform ÅOA 2023-2024.pdf](#)

Når gode aktiviteter skal skapes, tre samtidige fokus

Deltagelse gjennom:

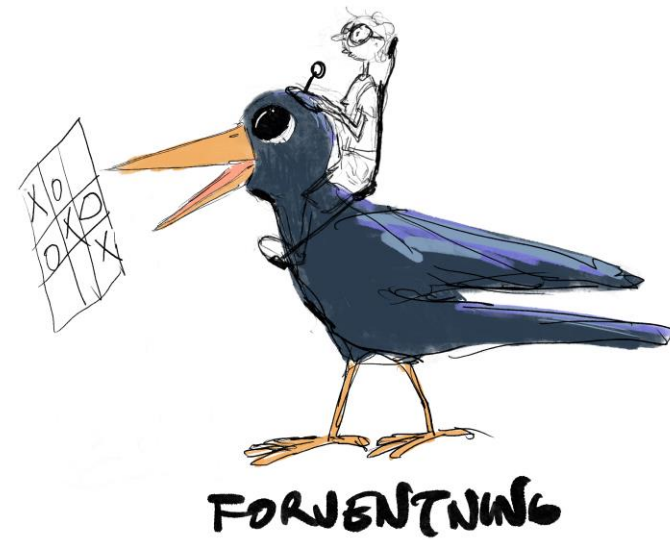
- 1) TILSIKTET HANDLING
- 2) FORVENTNINGSHANDLING
- 3) OBSERVASJONSHANDLING
- 4) KROPPSLIG REAKSJON

Engasjement for læring

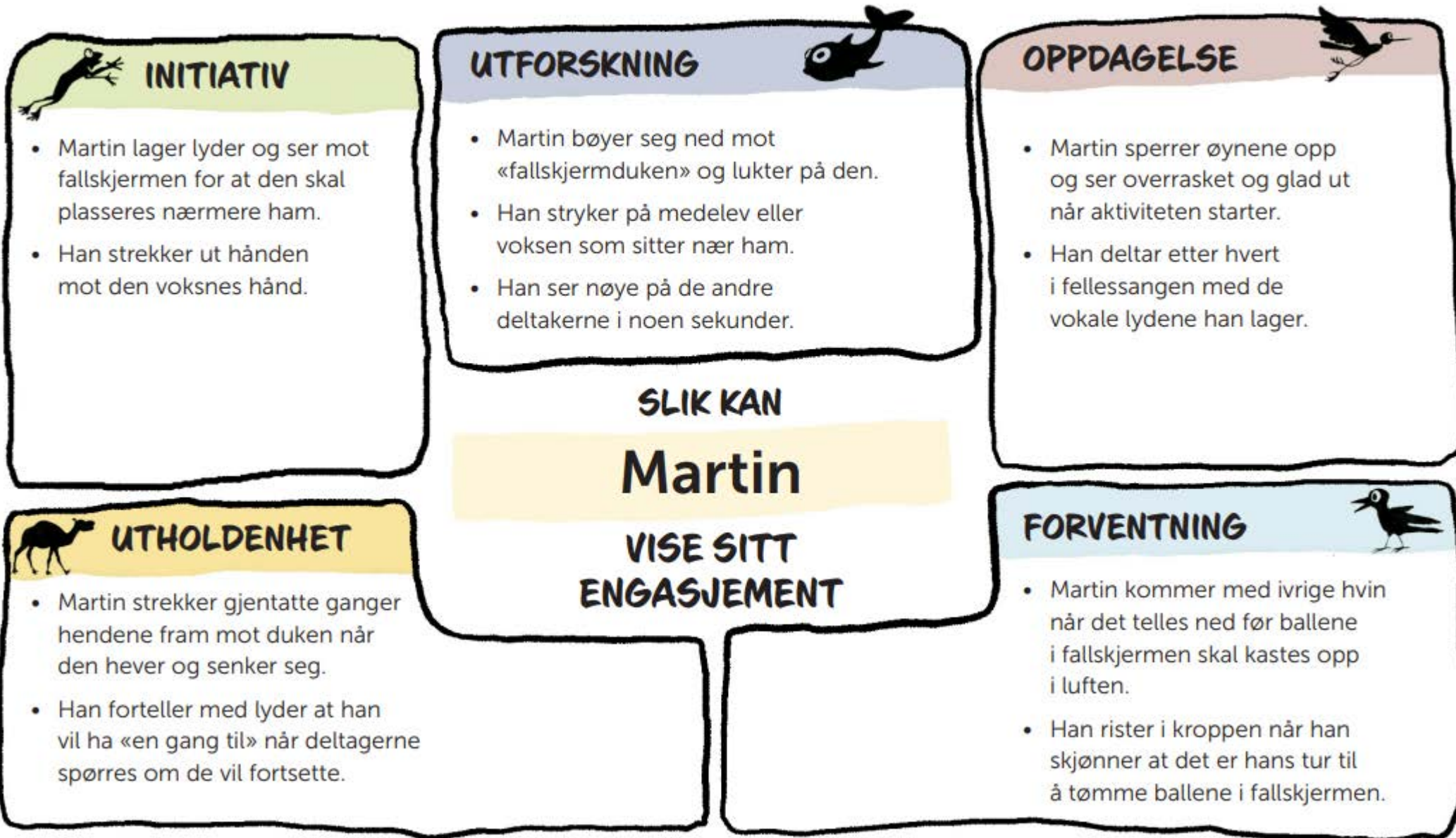
Veileder til bedre læringsaktiviteter
for elever med dyp eller alvorlig
utviklingshemming

Tonje Lovang og Knut Slåtta
Illustrasjoner: Kristin Bøyesen og Jo Aaserud

Eksempel på Engasjementsprofil

Flere muligheter for deltagelse og påvirkning?

Forberedes bedre?

Færre eller flere deltagere?

Tempo endres eller varieres ?

Distraksjonselementer fjernes?

Innhold fjernes noe eller nytt tilføyes?

Tilføyes som matcher særinteresser ?

Innhold som byr på flere og mer varierte sanseopplevelser?

12

refleksjons-spørsmål

**Hva kan vi endre på for å gjøre
aktiviteten mer engasjerende ?**

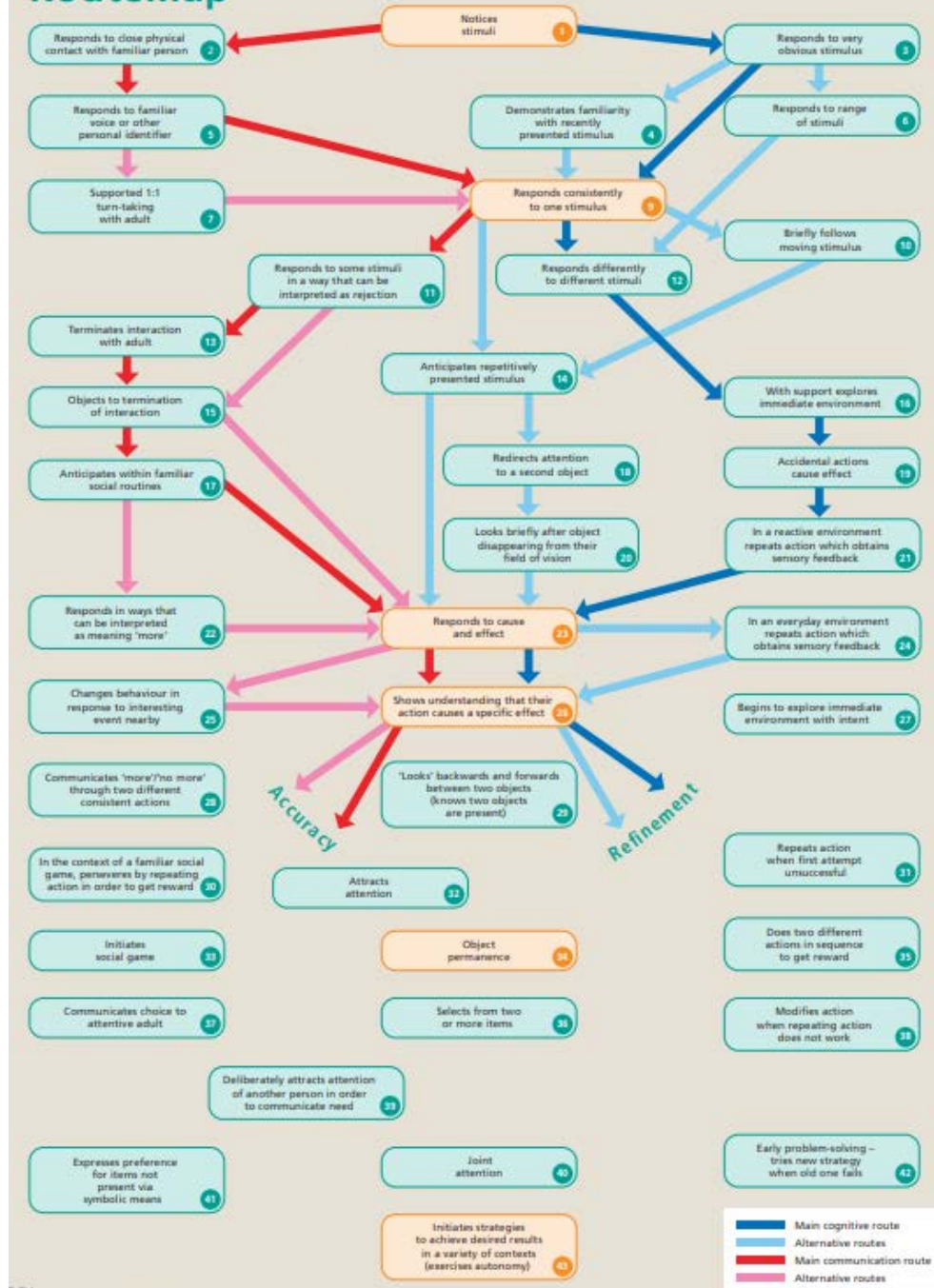
Bedre posisjonering?

Tilpasninger til opplagthet?

Tydeligere engasjement hos voksne?

Voksne hjelper og viser på bedre måter?

Routes for Learning Routemap

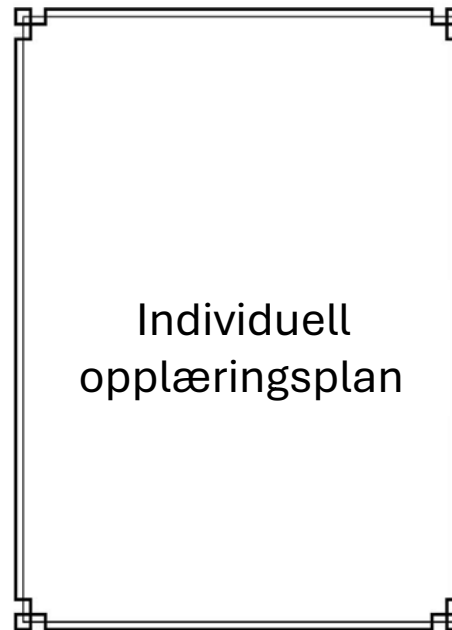
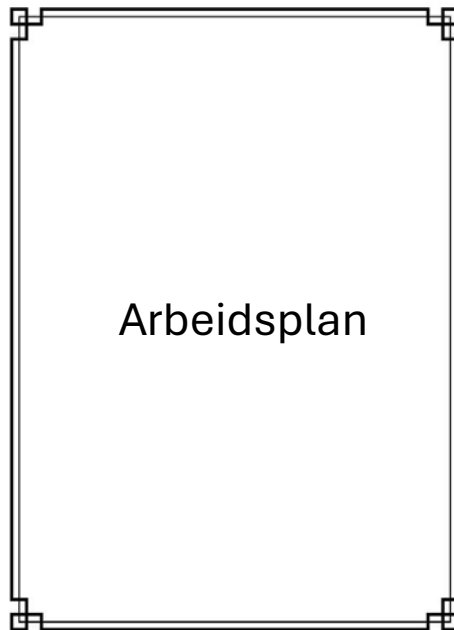
En veiviser for utvikling av kommunikative og kognitive grunnlagsferdigheter

Routes for Learning - Hwb

Routes for Learning materials support practitioners in assessing learners with profound and multiple learning difficulties (PMLD). They focus on learners' early cognitive development, their communication and social interaction skills, and their interaction with the environment.

SOSIALE OG RUTINEMESSIGE AKTIVITETER

En mulig framstillingsmåte av PEDAGOGISKE MÅL og FRAMGANGSMÅTER

[Deltakelsesfokusert IOP-mal tilpasset elever med omfattende og kombinerte lærevansker | statped.no](https://statped.no)

Vannlek

Aktivitet: Sosial lek

Pedagogisk tilrettelegging og støtte

Vi bruker balje med lunkent vann. Kan utføres både i liten gruppe og individuelt (Se egen beskrivelse av aktiviteten). Påse at T. ligger i en god posisjon. Mageleie fungerer best, da har hun armene fri til å kjenne på vannet og konkretene. Hun har også mulighet til å bevege hodet. Benytt øyepekingstavle med symbolene «sprute», «plaske», «blås bobler», «tørke». Følg opp det T. ser på.

<i>Dagens mulige deltagelse</i>	Mål om økt deltagelse (LÆRINGSMÅL)	<i>Målene faller inn under følgende kompetanse-områder.</i>	Kognitive ferdigheter som fremmes gjennom aktiviteten
Er oppmerksom på det som skjer. Velger symboler med blikket. Smiler og lager skravlelyder som forteller om interesse og begeistring. Bekrefter om hun vil ha mer av noe med blikk og lyd. Kjenne på, og holde i gjenstander.	Ser mot konkrete gjenstander for å vise at hun ønsker disse. Bekrefter i større grad med tydelig aaa-lyd. Slipper gjenstander ned i vannet.	X Kommunikasjon Praktiske ferdigheter X Fysisk fungering X Sosial fungering X..Nærhet og samhörighet ...Verdsatt sosial rolle ...Egenomsorg ...Førfaglige ferdigheter	X Oppmerksomhet mot omgivelser Årsak – virknings - forståelse Delt oppmerksomhet X Turtaking X Valg

Gode læringsmål IUP og IOP

Maria Valseth og Silje Arlund

Hvor finner vi innhold for denne elevgruppen?

Hva skal vi prioritere?

- Bilde laget med Copilot (KI)

Engasjement/interesse

Aktivitet

Samspill og deltakelse

Læringsmål

Engasjement/interesse

MULTIFUNKSJONSHEMMING

Interesse- kartlegging

Skjema er beregnet brukt for personer med multifunksjonshemming, men kan også benyttes for andre som befinner seg på tidlige utviklingstrinn.

Skjemaet kan fylles ut av for eksempel foreldre, besteforeldre, søsken, avlastere, SFO-personale, lærere, spesialpedagoger og assistenter.

Hva liker ?

- Beskriv interesser under de ulike kategoriene i skjemaet.
- Vær så konkret du kan. Hvis hen f.eks. liker å høre på musikk er det viktig å beskrive hva slags musikk under utfyllende kommentar.
- Ting som er vanskelige å plassere kan settes under «Opplevelser og sammensatte aktiviteter». Bruk gjerne egne ark dersom det blir for liten plass.
- Det er fint hvis flere som kjenner personen godt fra flere arenaer fyller ut hvert sitt skjema. Personen bør også fylle ut et skjema selv hvis hen har forutsetninger for det, evt. gjennom intervjuing og med sekretærhjelp.
- I etterkant lages en felles sammenfatning av interessebeskrivelsene.

Interessekartleggingsmaterialet er utviklet av Terje Dalen, Statped
Skjema kan lastes ned fra statped.no

Jakten på aktiviteter

Kartlegging og ideer

Sosiale lek- og samhandlingsaktiviteter

Oppgave 1)

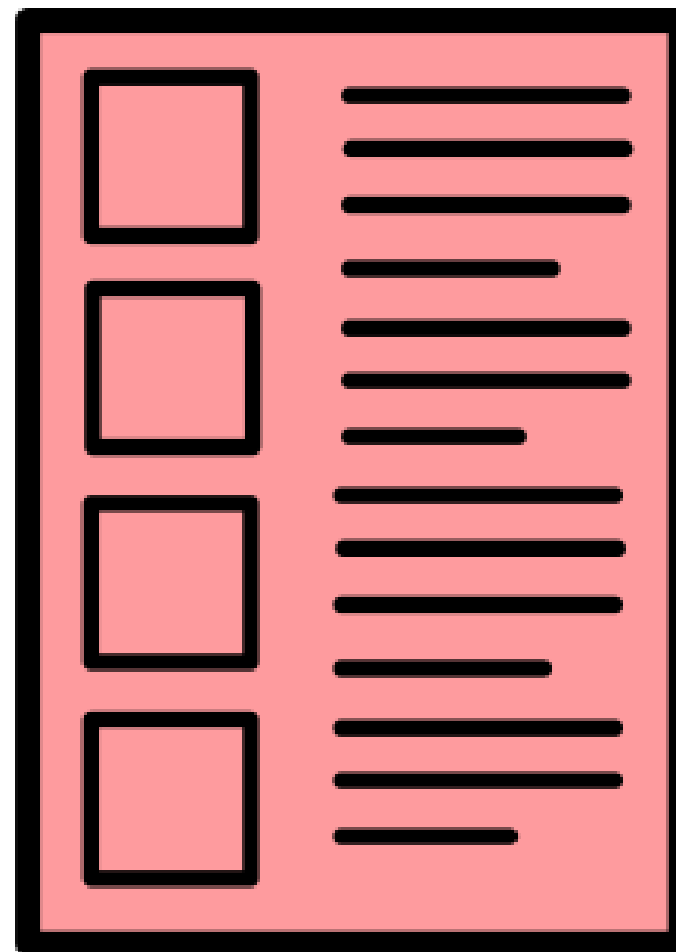
Tenk på elevens liv på skole og bolig. Lag en oversikt over positive samhandlingsaktiviteter. Med positive samhandlingsaktiviteter tenker vi på aktiviteter som innebærer at man er sammen om noe eleven finner interessant og at det er en form for turtaking involvert.

Varigheten kan være kort. Det kan også være kimen til en samhandlingsaktivitet.

Aktivitetens navn	Hvordan den foregår
SANGSTUND PÅ ROMMET	Eleven sitter foran den voksne, vendt mot den voksne. Den voksne synger sanger, i fast rekkefølge. Hver sang er markert med et grafisk symbol på en tavle. Eleven deltar på sin måte med lyder og bevegelser.

Strukturer kan øke muligheten for samspill og deltakelse

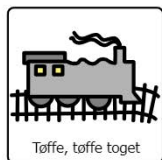
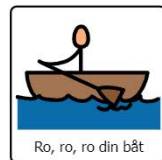
- Fast struktur skaper oversikt og forventninger
- Forventning er en form for deltakelse
- Forventning inviterer til samspill
- Tydelig start, innhold og slutt
- Marker start, de ulike innholdselementene og slutt med markører som symboler, konkreter eller på andre måter.

(Symbol fra
widgit online)

Eksempel på struktur i aktiviteten “sangstund i gruppe”

Sangstund
sing

- Remse med grafiske symboler som pekes på og tas ned etter hvert som sangen er ferdig.

Samspill og deltakelse

Et godt samspill

En guide om
samspillsstrategier

Dette er en samspillsguide om hva som kjennetegner
et godt samspill med personer som har alvorlig eller
dyp utviklingshemning

 ELDORADO

Læringsmål

Hvordan skal målene formuleres?

Skal de være smarte?

- spesifikke, målbare, oppnåelige (achievable), realistiske, tidsavgrensede

Eller skal de være rufsete?

- barnestyrte, kreative, relevante, ikke spesifikke, motiverende, morsomme for unge folk

Scruffy Targets, Penny Lacey

Smart mål: ***Barnet begynner på eget initiativ å vugge til sangen “Ro, ro , ro din båt”***

- Arbeidsmetode: Strukturert sangstund med fast rekkefølge på sanger og kjente bevegelser til hver sang. Personalet begynner å synge “Ro, ro, ro din båt” men venter med bevegelsen for å se om barnet starter på eget initiativ.
- Vurdering: Målet er oppnådd når barnet gjør dette 3 av 4 ganger med 3 ulike personer

Rufsete mål: ***Barnet er tydeligere i sin måte å delta i samhandling på***

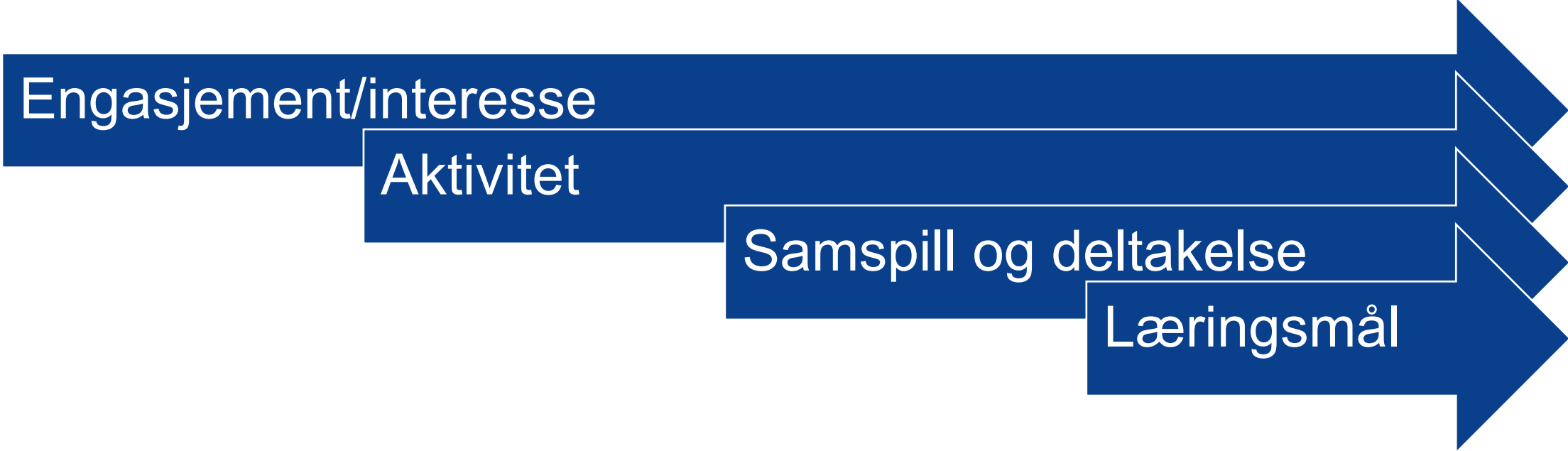
Metode: personalet lager morsomme og engasjerende aktiviteter hvor tid, bekreftelse og glede star i sentrum

Vurdering: Jevnlige drøftinger på team, video 2x i halvåret

Å velge mål er lagarbeid

Engasjement/interesse

Aktivitet

Samspill og deltakelse

Læringsmål

Individuell plan

Lagets verktøy for best mulige overganger:

- Barnehage-skole
- Skole-skole
- Skole-voksenliv

Carola Nilsson og Tonje Lovang

Habilitering

Ansvarsgruppe

Kan være et godt forum for IP

Aldri møter uten en god grunn

Bare de som er viktige for agendaen innkalles

Alle er kjent med sin rolle i møtet på forhånd

Tidspunkt og hyppighet bestemmes av foreldre og koordinator

Fra barnehage til skole

Fra barneskole til ungdomsskole

Fra ungdomsskole til videregående skole

Fra videregående skole til dagtilbud i kommunen

IP

...med filmopptak fra de gode
aktivitetene, samspill og de beste
stundene med trivsel og
engasjement

...rapporter fra barnehagen og
skolene

Dersom du har behov for langvarige og koordinerte helse- og omsorgstjenester, har du rett til å få utarbeidet en individuell plan. Du har også rett til å få en egen koordinator som leder planarbeidet.

8.2.4 Utdanningssektoren

Det følger av opplæringsloven § 15-5 og friskoleloven § 3-6 a at skolen skal delta i samarbeid om utarbeidelse og oppfølging av tiltak og mål i individuell plan som er hjemlet i annet regelverk, «*når det er nødvendig for å ivareta elevanes behov for eit heilskapleg, koordinert og individuelt tilpassa tenestetilbod*». Dette betyr at det ikke er en automatisk plikt for skolen til å delta i samarbeid om individuell plan. Mål og tiltak i den individuelle planen må være relevant for de aktivitetene som til vanlig foregår i skolen, for at skolens plikt til å delta i arbeidet skal gjelde. Skolen må selv vurdere om skolens deltakelse i arbeidet er nødvendig ut ifra mål i opplæringsloven eller friskoleloven. Skolen har ikke plikt til å utarbeide en individuell plan for elevene. Bestemmelsene er likevel ikke til hinder for at ansatte i skolen har rollen som koordinator for individuell plan.

Bestemmelsene gir ikke PP-tjenesten en plikt til å delta i arbeidet med individuell plan. Skolefritidsordningen har heller ikke plikt til å delta i arbeidet med individuell plan.

Barnehageloven inneholder ikke bestemmelser om individuell plan. Forutsatt at barnets foresatte samtykker, er det ikke noe til hinder for at barnehagene kan samarbeide med andre velferdstjenester om individuell plan.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-100-l-20202021/id2838338/?ch=8>

Opplæringa skal, i samarbeid og forståing med heimen, opne dører mot verda og framtida (§1-3 i opplæringsloven)

Elever som trenger omfattende tilrettelegging for å overføre det de lærer i skolen, til livet utenfor skolen og etter skolen, trenger vår hjelp.

Utvikling av læringsmål og vedlikeholdelse av ferdigheter skjer i samarbeid mellom barnehage og skole, hjem og avlastning.

IP og IOP – samkjørte dokumenter (begge veier)

- Mennesker med dyp og alvorlig utviklingshemming eller multifunksjonshemming må vi møte med en tanke om helhet.
- Mål i Individuell opplæringsplan (IOP) bør ha et perspektiv på hele elevens liv, også familieliv, fritid og helse.
- Meningsfullt å bruke og oppdatere IOP og IP parallelt, der målene kan sammenfalle.
- Fremmer et livsløpsperspektiv.
- Forenklende og tydeliggjørende i de sårbare overgangsprosessene.

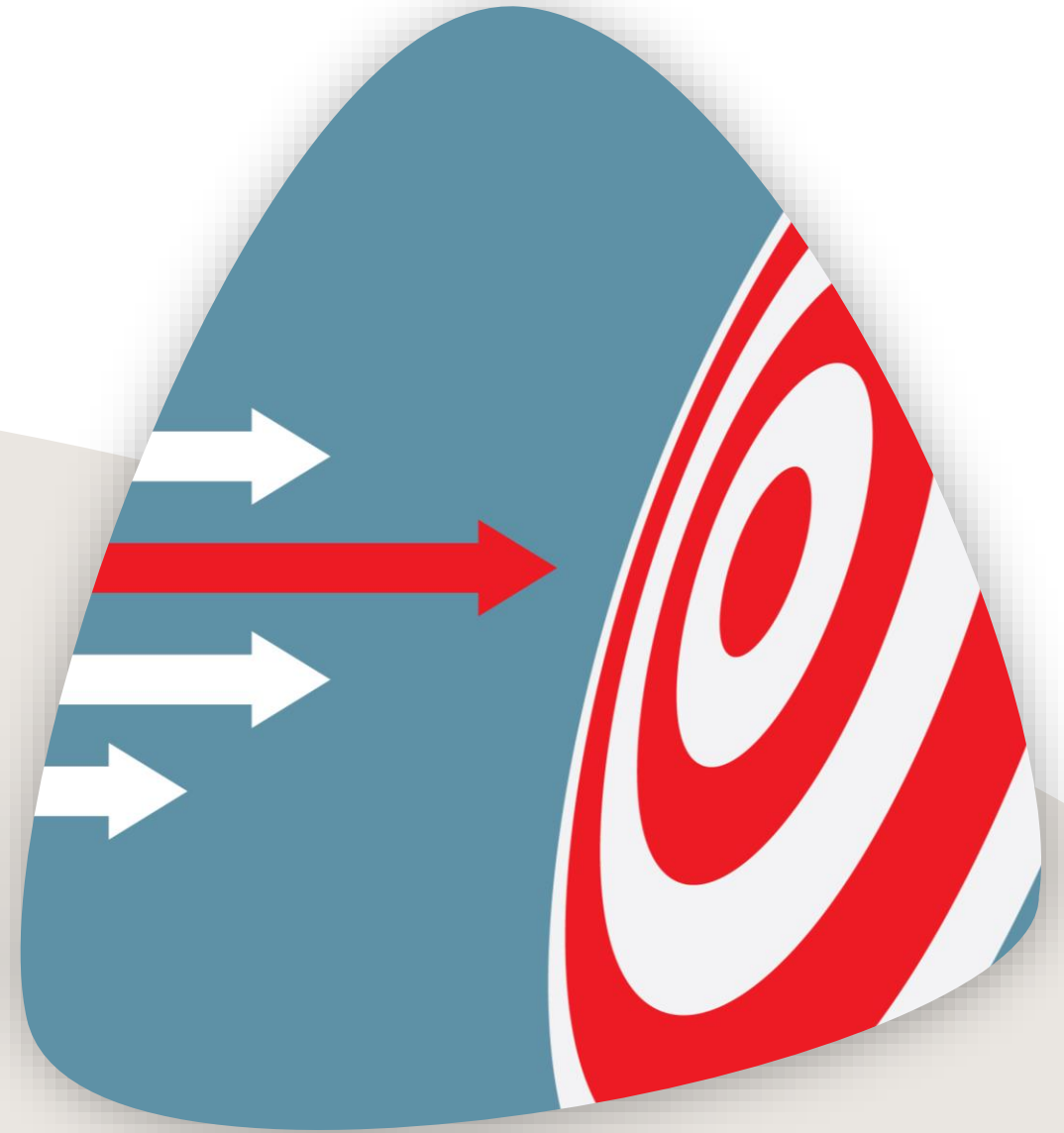
IP og IOP – samkjørte dokumenter (begge veier)

- Vi trekker mot de samme målene.
- Vi får mulighet til oversikt og bedre kontroll over kritiske faktorer.
- Vi samarbeider om god overgang for personen.
- Vi tar et felles ansvar for å opprettholde den viktige kontinuiteten.
- Samkjøring kan bidra til at vi opplever egen mestring i en bli-kjent prosess.
- Vi kan bedre ivareta foreldrenes behov, ønsker og håp, når vi ser helheten.

Individuell plan – verktøyet til "laget rundt barnet"

- Laget rundt barnet forandres i overganger.
- Fortsatt en IP-prosess, men aktørerene skifter.
- IP blir et verdifullt verktøy for at nye aktører skal bli kjent med eleven og "laget rundt barnet" på en helhetlig måte.

Laget rundt familien

Et godt samarbeidsklima fra starten av gir best resultater:

- Tidsbesparende
- Skaper god energi i møtene og relasjonene
- Grunnlag for trygghet
- Økonomisk

Kropp, pubertet og seksualitet hos mennesker med alvorlig eller dyp utviklingshemning eller multifunksjonshemning

Fagdag – Leve Leke Lære, 30.01.2025

Carola Nilsson, seniorrådgiver BTSLV Statped

Seksuelle rettigheter

Rett til seksualitet er omfattet av flere menneskerettigheter:

- artikkel 17 i konvensjonen om sivile og politiske rettigheter,
- artikkel 12 i FN-konvensjonen om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter
- FN-konvensjonen om rettigheter til personer mer nedsatt funksjonsevne (CRPD). [Seksualitet: Lovverk og statlige føringer | Naku](#)
- **Læreplanverket for kunnskapløftet LK20**
 - Støtte til undervisning om kjønn og seksualitet, [Kjønn og identitet | udir.no](#)

FRA DET GENERELLE TIL
DET SPESIELLE

-

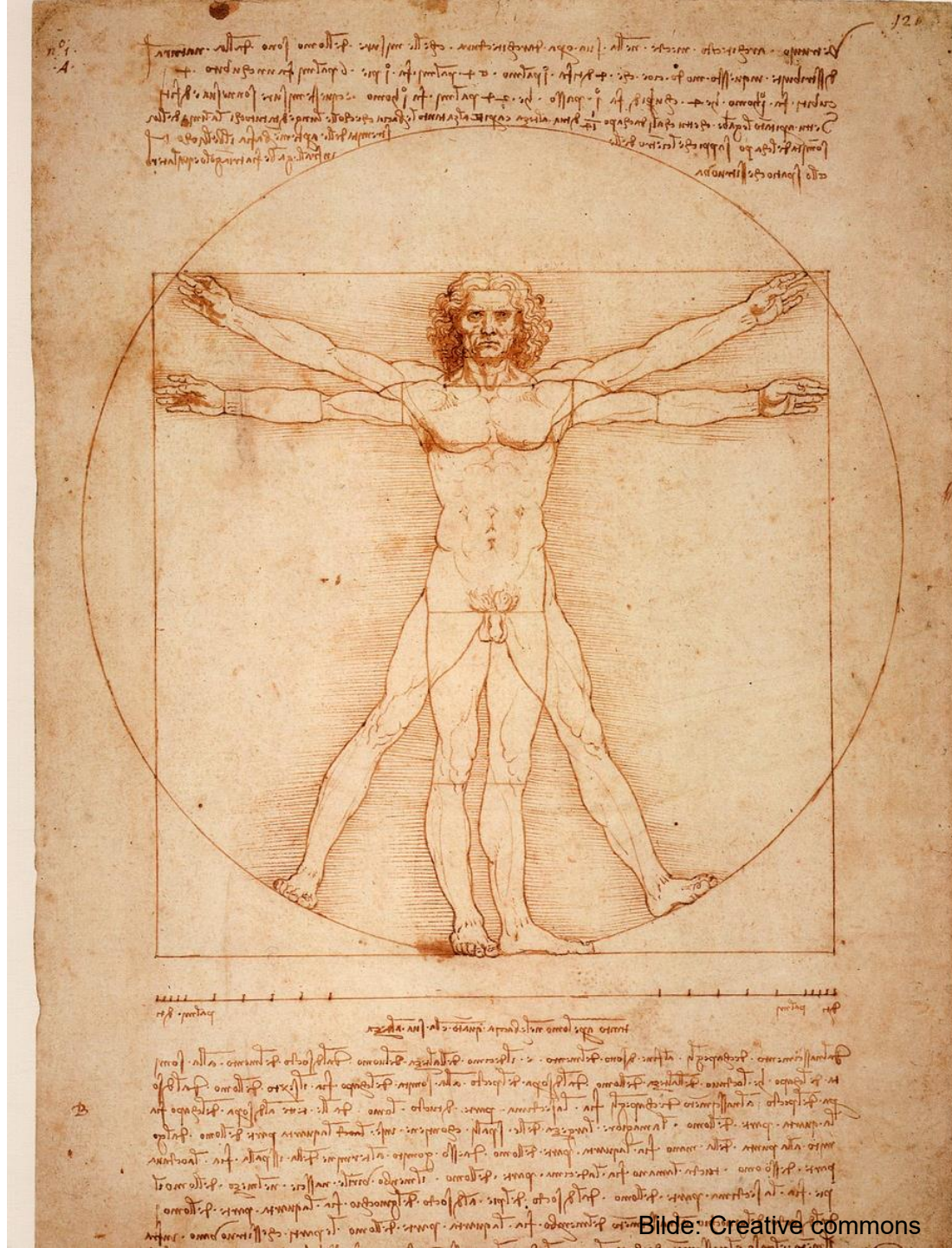
I DET GENERELLE KAN MAN
FINNE VEIEN TIL DET
SPESIELLE

HVEM ER DU?

Mennesket er først og fremst menneske, ikke bare styrkene, vanskene eller diagnosen sin.

Ta alltid utgangspunkt i normaliteten i hvert menneske!

SEKSUALITET

(WHO-Langfeldt, T & Portner, M., 1986)

- En integrert, medfødt del av menneskets personlighet.
- Grunnbehov som ikke kan skilles fra andre livsaspekter.
- Universell for mennesker, uansett hvor du kommer fra eller hvem du er.
- Ikke det samme som å oppnå orgasme eller ha samleie, men omfatter så mye mer.
- Behov kan variere, men den biologiske driften er den samme.
- Viktig å forstå barns seksualitet uten å erotisere, skille mellom barneseksualitet og voksenseksualitet

SEKSUALITET

- Energi som driver oss til å søke kjærlighet, kontakt, varme og nærhet.
- Uttrykkes i hvordan vi beveger oss, hvordan vi berører andre og selv blir berørt.
- Handler om å være sensuell (sanse), så vel som å være seksuell.
- Påvirker våre tanker, følelser, handlinger og samspill med andre.

TIDLIG INTERVENSJON

«Det er flere utfordringer knyttet til utviklingshemmede og seksualitet. Vi vet at den beste måten å hjelpe personer med utviklingshemming til å få et godt forhold til egen kropp og egen seksualitet, er å starte arbeidet tidlig. Seksualiteten starter ikke i puberteten, men lenge før...» (NAKU – Nasjonalt kompetansemiljø om utviklingshemming)

<https://naku.no/kunnskapsbanken/seksualitet-sp%C3%B8rsm%C3%A5l-om-kurs>

HOLDNINGER

- ❖ Religion
- ❖ Kultur
- ❖ Oppdragelse
- ❖ Sosial tilhørighet
- ❖ Kunnskaper
- ❖ Egne erfaringer

HOLDNINGER

- MINE HOLDNINGER GJENSPEILER SEG I MÅTEN JEG MØTER ANDRE MENNESKER PÅ.
- HVILKE RESPONSER GIR JEG NÅR JEG ER SAMMEN MED BARNET?
- REFLEKTERER JEG OVER EGNE HOLDNINGER?

Bilde: Creative commons

MULIGE KONSEKVENSER AV POSITIVE HOLDNINGER

- ❖ Utforsking
- ❖ Lyst
- ❖ Nytelse
- ❖ Åpenhet og trygghet
- ❖ Glede
- ❖ God selvfølelse
- ❖ Opplevelse av livsmestring

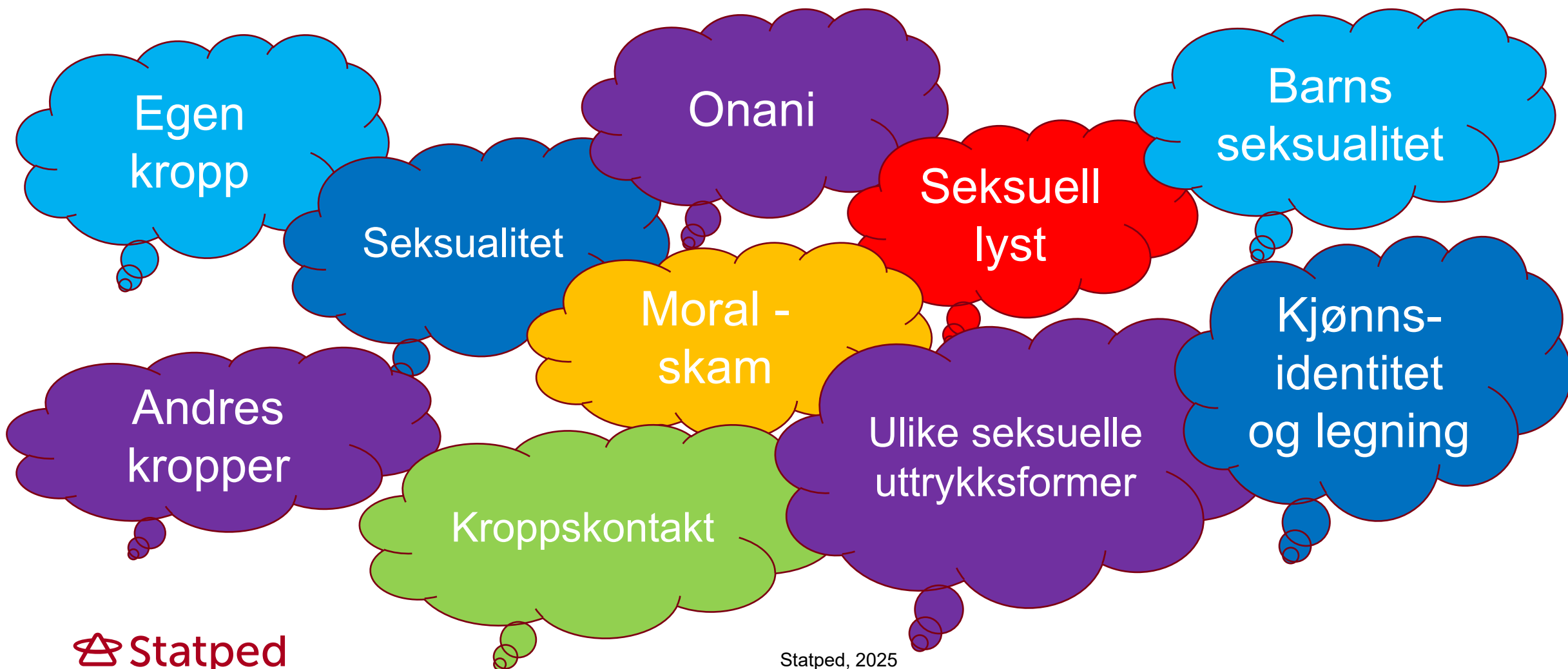
MULIGE KONSEKVENSER AV Å BLI MØTT MED NEGATIVE HOLDNINGER

- Skam og skyld
- Frustrasjon
- Aggresjon
- Fortvilelse
- Negativt selvbilde
- Frykt for berøring
- Hjelpeløshet/håpløshet

Bilde: Creative commons

Refleksjon – hva er mine holdninger til:

SEKSUALITETSUTVIKLING

Det meste innen seksualitet lærer man gjennom uformelle kanaler, og svært lite av foreldre eller pedagoger.
Man lærer gjennom:

Doktorlek,
får jeg se
på din, får
du se på
min.

Lek i
barnehagen, jeg
hadde den først,
den er min, ikke
dytt...

Egen
utforsking
av kroppen

Venner, jevnaldrende

Kunnskaper
om kroppen

Hva kan man
gjøre med
venner,
kjærester,
familie, ukjente

Forelskelse,
ha kjæreste

Generelle normer,
moral, grenser,
regler og lover i
samfunnet

SEKSUALITETSUTVIKLING

Mennesker med utviklingshemming følger en annen utviklingskurve enn andre barn. Dette medfører ofte at:

~~Doktorleke
få se på
på skole, på
min.~~

~~Lek i
barn, jeg
hadde en først,
den min ikke
dytt...~~

~~Ege
utføring
av kroppen~~

~~Venner, je
aldrende~~

~~Kun
aper
om kroppen~~

~~Ha kan man
gjøre med
venner,
Interesse
familie, ukjente~~

~~For
se,
ha
ste~~

~~Generelle normer,
moral, senser,
regler og lover i
samfunnet~~

Alvorlig/dyp psykisk utviklingshemming og multifunksjonshemming

- Misforhold mellom kognitivt og kroppslig utviklingsnivå.
- Omgivelsenes krav og forventninger til sosialt akseptert atferd er ikke i overensstemmelse med det barnet eller ungdommen faktisk forstår.
- Pubertets- og seksualitetsuttrykk kan ofte bli problematisert i samarbeidsmøter og ansvarsgruppemøter.
- Passet på til hver tid, de voksne ser ALT!
- Liten tid til privat tid og privat rom.

Alvorlig/dyp psykisk utviklingshemming *uten* fysisk funksjonshemming

- Barn og elever *uten* fysisk funksjonshemming kan bevege og utfolde seg fysisk mer selvstendig, men er avhengig av andre i de fleste andre aspekter i livet.
- Pubertets- og seksualitetsuttrykk kan oppfattes som påtrengende/bekymringsfullt for de som er sammen med eleven.

Multifunksjonshemming

- Avhengig av andre for de mest grunnleggende tingene i livet, som bevegelse, kroppsstabilisering, stell, hygiene, ernæring, hverdagsaktiviteter.
- Klær, bleier hele døgnet - liten tilgang til egen kropp.
- Tilnærming, pedagogikk og tilrettelegging som bygger på kroppslig nærhet.
- De som er sammen med elevene må ofte tolke og beskrive dets uttrykk.

TEMAER I DET PEDAGOGISKE ARBEIDET

PUBERTET

- Puberteten medfører fysiske og psykologiske forandringer.
- Gjennomsnittlig pubertetsstart er 13.2 år, men starter ca 2 år tidligere hos jenter enn hos gutter.
- Følger vanligvis en relativt fast rekkefølge, men avvik forekommer.

Bilde: carolanilsson

PUBERTETSUTIKLING HOS JENTER OG TILTAK

- ❖ Brystene, eggstokkene, egglederen, livmoren og kjønnsorganet vokser og modnes
- ❖ Vanlig å få utflod, og den første menstruasjonen kommer
- ❖ Hår under armer og på kjønnsorgan
- ❖ Humørsvingninger - lite kontroll på humøret sitt
- ❖ Svetter, fett hår, fet hud og kviser
- ❖ Vanlig at tenåringer onanerer

PUBERTETSUTVIKLING HOS GUTTER OG TILTAK

- ❖ Testikler og penis vokser
- ❖ Sædproduksjonen starter, og det gjør også ufrivillige ereksjoner og utløsninger spesielt om natten og tidlig om morgenen
- ❖ Høyere, bredere kroppsbygging, mer muskler, vektøkning
- ❖ Mer kroppshår, hår under armer og rundt kjønnsorgan, skjeggvekst starter med dunete overleppe
- ❖ Strupehode vokser, stemmeskifte
- ❖ Svetter, fett hår, fet hud og kviser
- ❖ Humørsvingninger
- ❖ Vanlig at tenåringer onanerer!

DET OFFENTLIGE ROM

- ❖ Tenke langsiktig, hvordan vil personens atferd oppfattes når den er voksen?
- ❖ Skille på arbeidstid og fritid
- ❖ Sosialt akseptabel atferd *eller* Sosialt beskyttende atferd
- ❖ Beskyttelsesfaktorer – motvirke risiko for både å bli utsatt for og utsette andre for skadelig seksuell atferd.

PRIVAT ROM OG PRIVAT TID

- ❖ Gi **rom** og **tid** til egenseksualitet – Krever ofte samarbeid mellom hjem, skole, avlastning/bolig.
- ❖ Hvor der det beste stedet/stedene og tiden?
- ❖ Etterstrebe privat rom og privat tid i det private rom!

PRIVAT ROM OG TID I DET OFFENTLIGE ROM

- Noen ganger må man lage skjermet privat rom og tid på skolen for å beskytte eleven, andre elever og personal.
- Viktig at dette er et midlertidig tiltak som hyppig evalueres.
- Lag god kjente regler for hva man skal si og gjøre hvis en elev trenger hjelp til å skjerme seg, ved for eksempel hyppig eller "offentlig" onani.

BESKYTTELSESAKTORE

- SOSIALT BESKYTTENDE ATFERD -

Motvirke risiko for både å bli utsatt for grenseoverskridelser og overgrep.

- Kan handle om å ha tydelige rutiner for f.eks. stellesituasjoner som alle følger, åpne dørers verden.
- Alders-differentiert omsorg – naturlige grenser samtidig som man er omsorgsfull.
 - F.eks. sitte nære hverandre – side ved side – kanskje holde hånd, men ikke sitte i kneet.
 - Hvem kan man klemme og kysse, og hvem hilser man på andre måter? Istedenfor å klemme, kanskje legge en arm over skulderen.

Gi barnet/ungdommen mulighet å reagere når noe ikke er som vanlig.

BOKA OM MEG

- Utarbeides og vedlikeholdes av nærpersoner på tvers av livsarenaer.
- Gjerne lages i jeg-form, skal være elevens stemme.
- Positiv fremstilling.
- Lettfattelig og iøyefallende.
- Kort presentasjon av personen og personens interesser.
- Et levende dokument som skal følge kommunikasjonsutvikling og interesser.
- Personvern - GDPR.

- Jeg elsker å bade, både i badekar og basseng.
- I badekaret kan jeg være uten klær.
- I badekaret kan jeg være fri å gjøre hva jeg har lyst til.
- I bassenget har jeg badebleie og badeklær.
- I bassenget trener jeg.

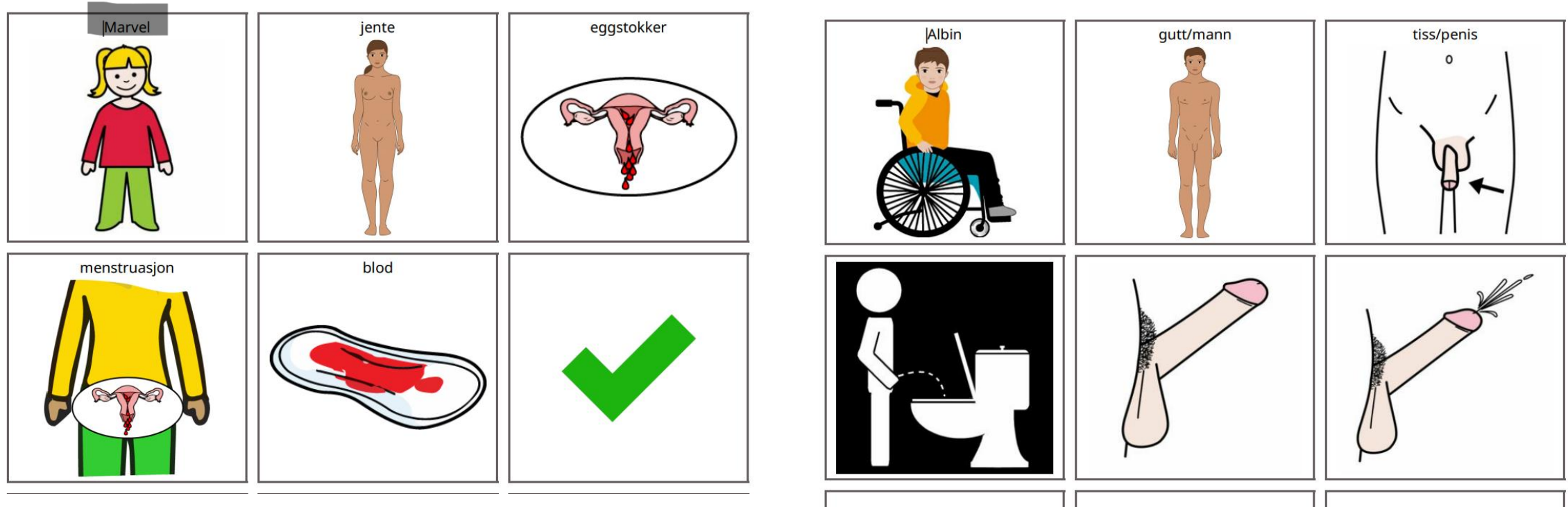

MULIGHET TIL Å FÅ ET FORHOLD TIL EGEN KROPP

- Et trygt sted å se seg selv
- Et trygt sted å få lov å være naken
- Et sted for å oppleve sansene med hele seg

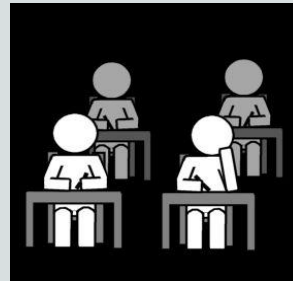
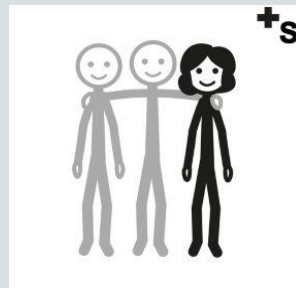
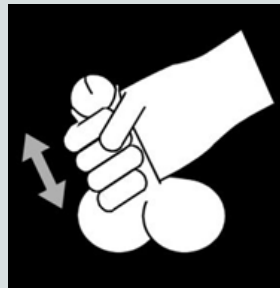
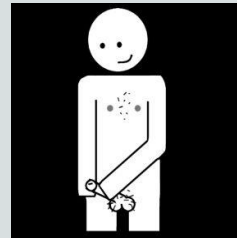
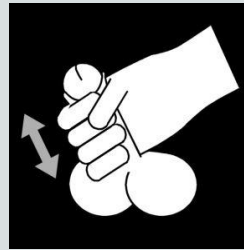

Å kunne snakke om og tematisere alt som er viktig for eleven

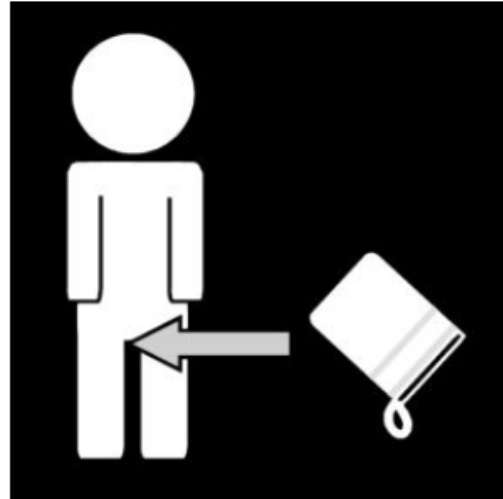

Å KUNNE GI HANDLINGSMÖJLIGHETER

- Bildstöd, <http://bildstod.se/pictosheet/pdf/3218>

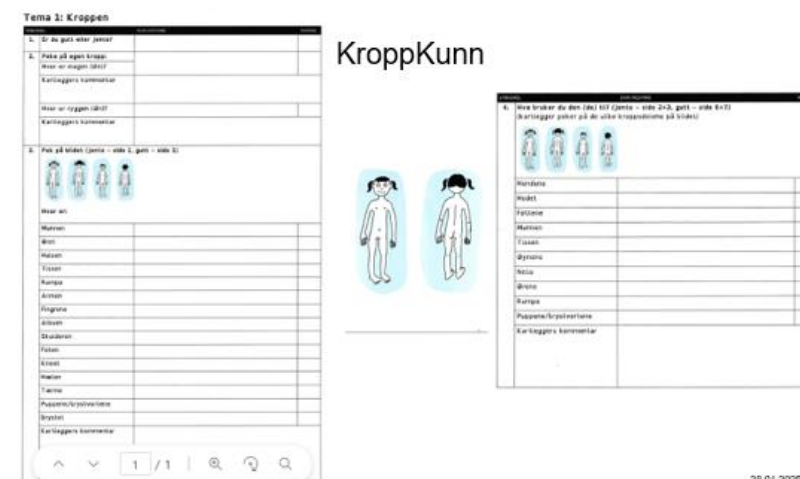

Å kunne gi handlingsalternativer

KroppKunn og SexKunn

- Kartleggingsverktøy med formål å kartlegge kunnskaper om kropp, seksualitet, samliv og sosial kompetanse hos mennesker med intellektuelle funksjonsnedsettelser (IF) tilsvarende lett og moderat psykisk utviklingshemming.
- Kan også brukes som generelle verktøy for samtaler om seksualitet og samliv.
- Tegningene har blitt benyttet i undervisning og utarbeidelse av informasjonsmateriell om samliv og seksualitet tilpasset personer med utviklingshemming.
- Kan brukes for å finne temaer også for elever i vår målgruppe.

INFORMASJON OG SAMARBEID

Temaet - en naturlig del av skolen

- **Foreldremøter**
- Ansvarsgruppemøter
- Samarbeidsmøter
- Team-møter/planleggingsmøter/ kollegaveiledning/ medarbeidersamtaler

Samarbeid - Laget rundt barnet

- Foresatte/foreldre/familie
- Skole
- Avlastning/bolig/avlastere/støttekontakt
- Transport
- Fritidstilbud
- PPT
- Helsesykepleier
- Habiliteringssenteret
- Andre sentrale personer og tjenestetilbud

Best mulig livskvalitet og forebygging av utfordrende atferd

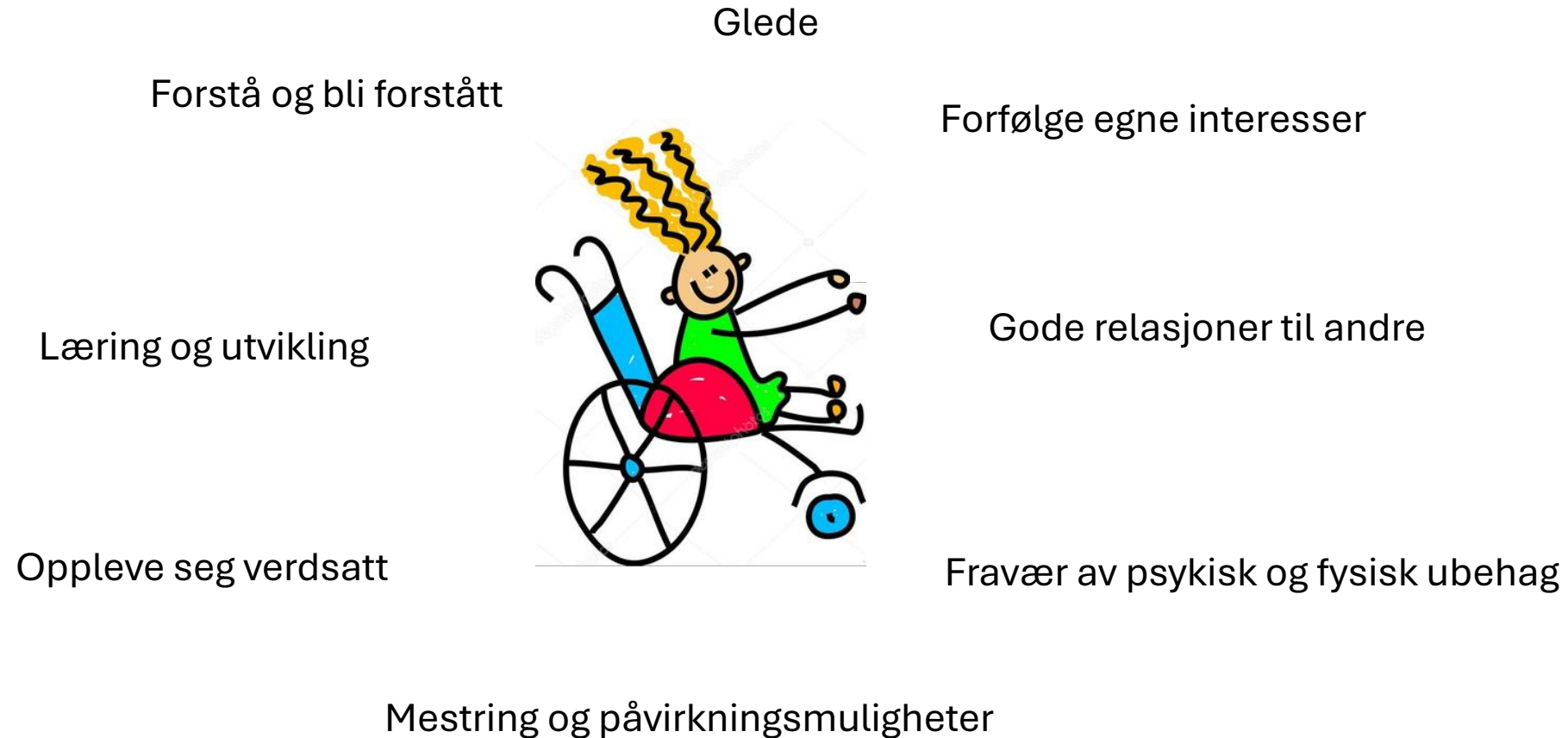
Utagering

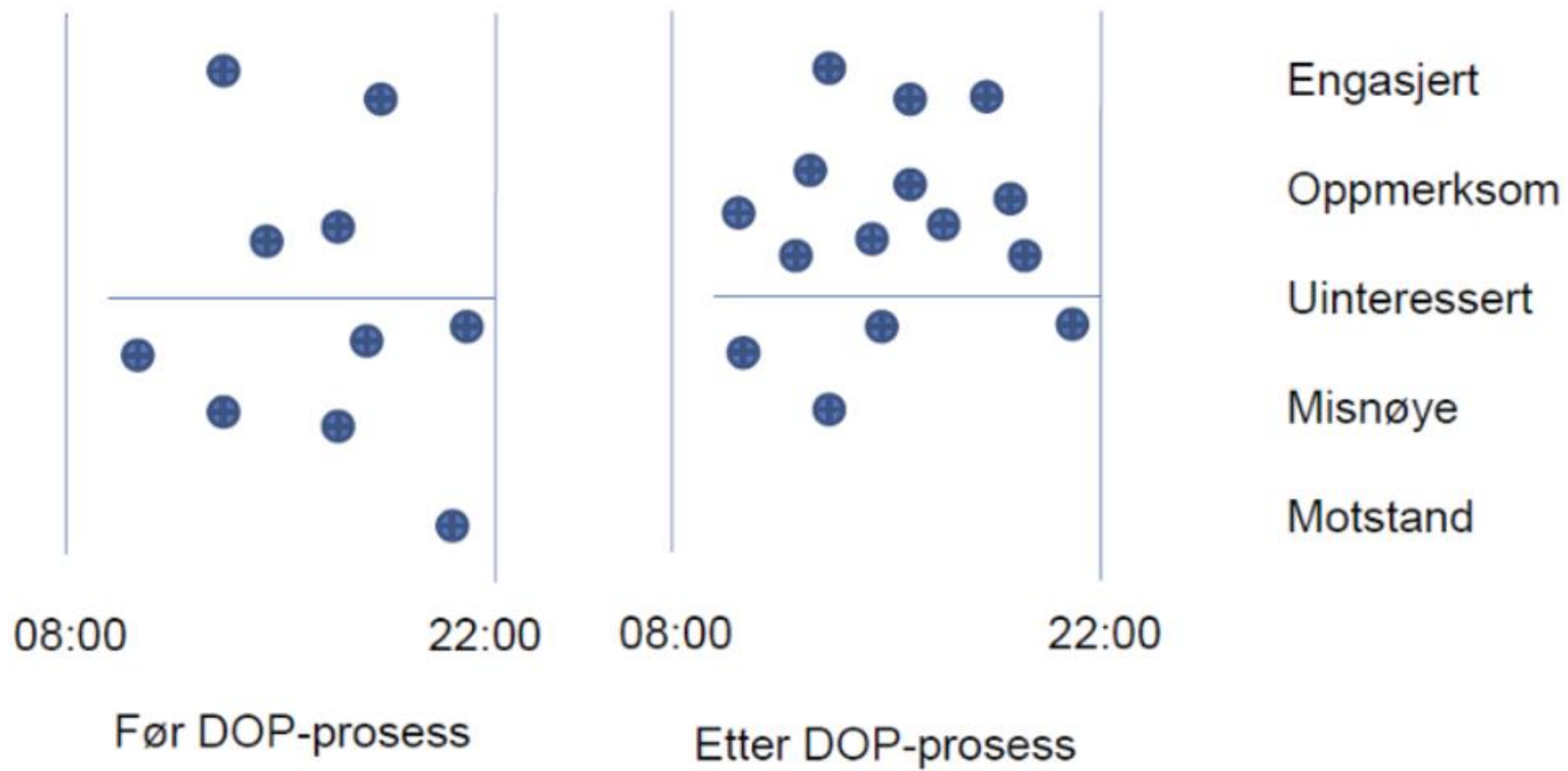
Selvstimulering

Selvskading

En hverdag med best mulig livskvalitet

Tilrettelegging for livskvalitet

Livskvalitet
på dagsorden

Det pedagogiske teamet

God oppfølging

Et anriket miljø

God pedagogikk

Når livet blir vanskelig: Utfordrende atferd

Utagering

Selvstimulering

Selvskading

Utagering

Plutselige handlinger som er til skade eller ulempe for andre

Eksempler

Kaste, ødelegge eller rive ned ting

Lugge, slå eller sparke

Spytte, klype eller skalle

Selvskading

Handlinger som er til
skade for en selv

Eksempler

Slå seg i hodet eller dunke
hodet i noe

Bite seg selv

Selvstimulering

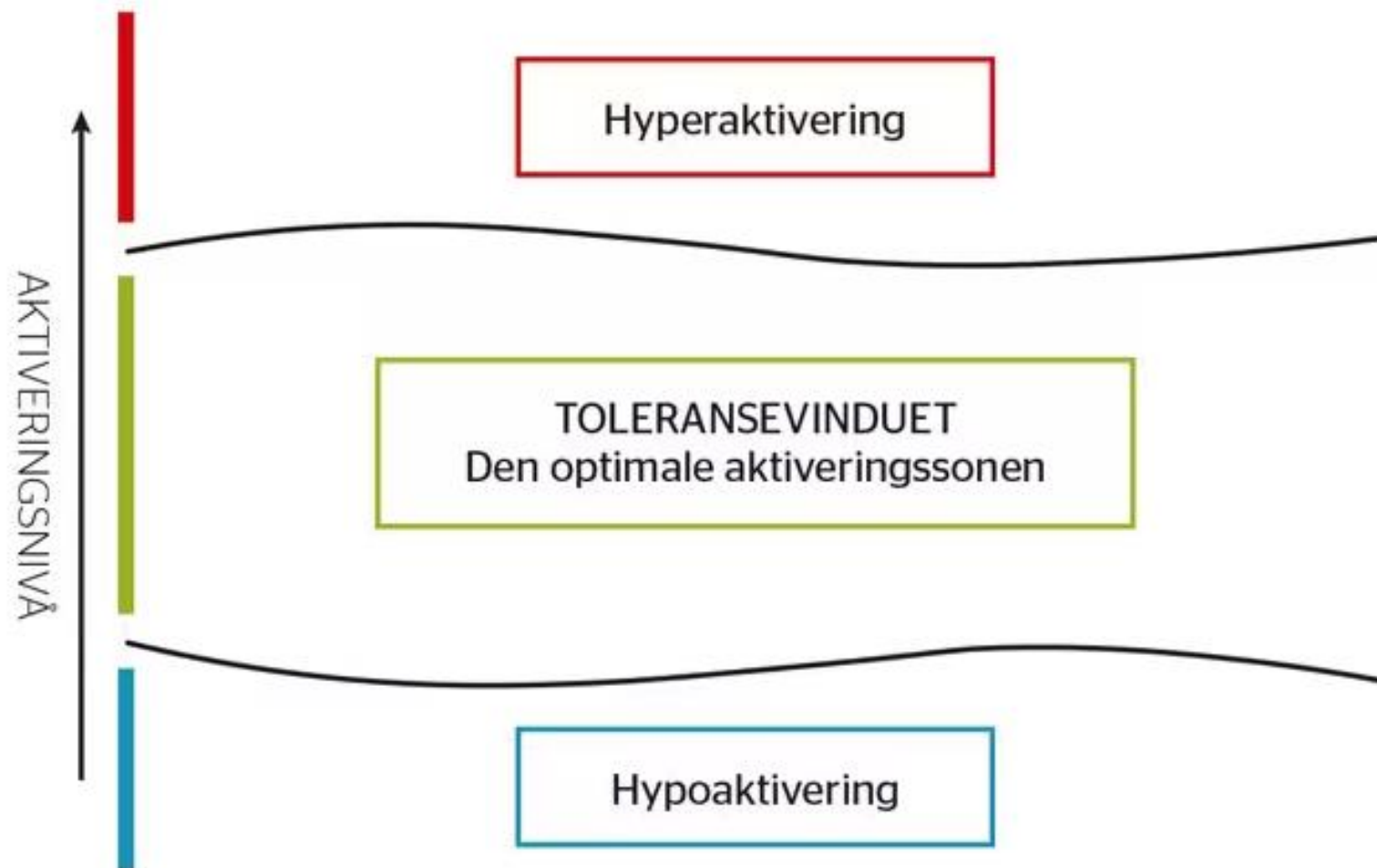
Repeterende handlinger uten
noen klar funksjon

Eksempler

Rugging eller håndbevegelser

Manipulering av spesielle objekter

Holde pusten

FIGUR 1. Toleransevinduet. Nordanger & Braarud, 2014, tilpasset fra Ogden, Minton & Pain 2006

Forebygging av utfordrende atferd: 6 innsatsområder

Overvåk helse

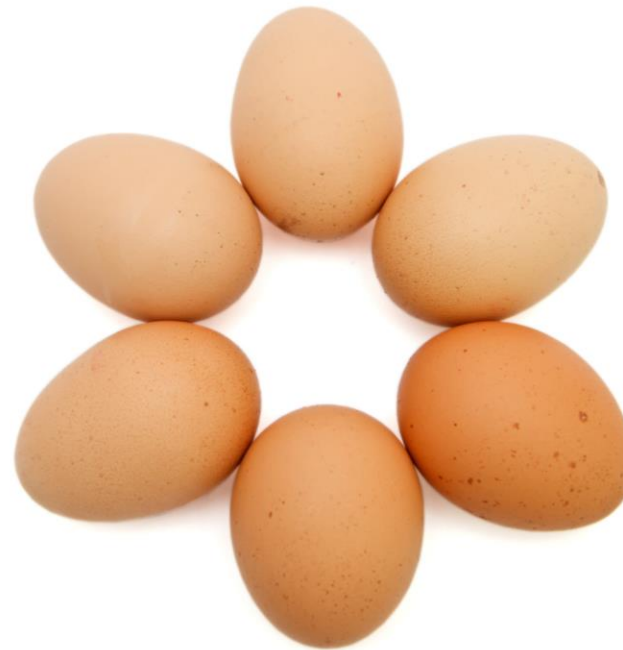
Støtt kommunikasjon

Skap struktur og forutsigbarhet

Tilby godt livsinnhold

Lag en kultur for gunstige væremåter

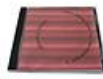
Intervener raskt hvis problemer oppstår

Overvåk helse

Støtt kommunikasjon

Konkret	Tegn	Ord
	Vise heistegn. Lofte egne hender og så løfte Hermars hender	"Kjøre heis"
	Vise drikketegn og så håndlede på tegn.	Er du tørst. Vil du drikke. Vi har saft.
	Vise "giemme-sangtek- tegn" og håndlede på dette	Skal vi leke "Hokus og pokus"
	Vise klappetegn, - forme klappetegn	Nå skal vi gå å spille musikk.
	Vise lyse-musikk-tegn	Nå skal vi gå i sofaen å lyse musikk.
	Vise ball tegn, - forme ball- tegn.	Nå skal vi i Lekesalen

Skap struktur og forutsigbarhet

Hva skal jeg gjøre

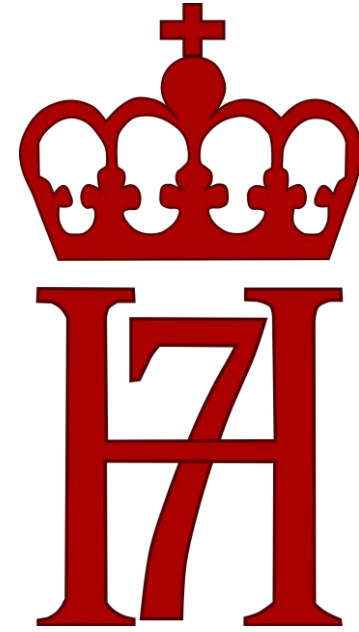
Hvor skal jeg være

Hvorfor skal jeg gjøre det

Hvordan skal jeg gjøre det

Hvem skal jeg gjøre det sammen med

Hvor lenge skal jeg gjøre det

Tilby godt livsinnhold. Anrik miljøet. Bygg aktiviteter.

Eksempelbilder hentet fra Enggrav skole og barnehage i Skien
og Heistadskolene, avdeling Regnbuen i Porsgrunn

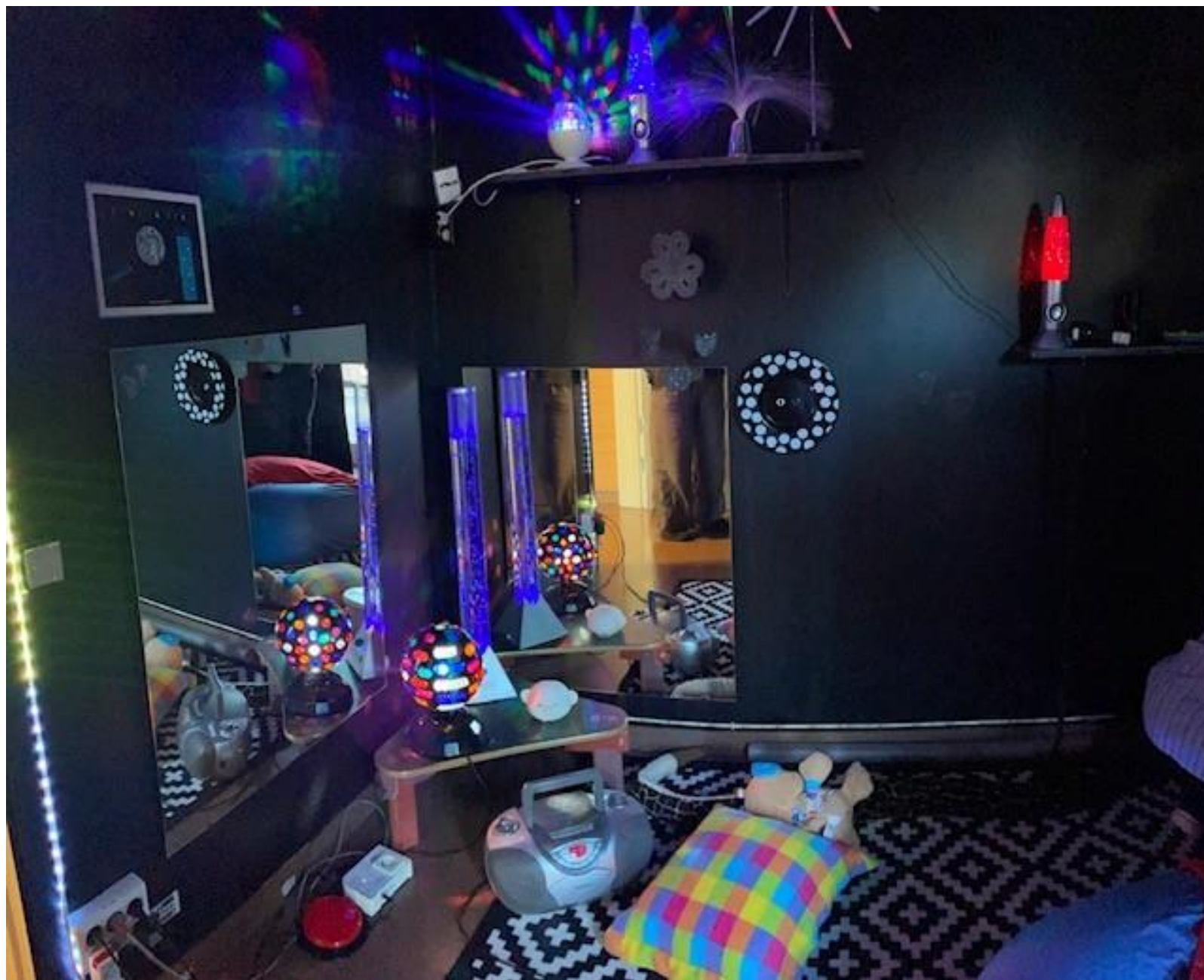

Lag en kultur for gunstige væremåter

Positiv atferdsstøtte (PAS)

Positiv = Vektlegge personens interesser og ressurser.

Atferdsstøtte = Tilrettelegge for størst mulig grad av aktivitet, deltakelse og medborgerskap.

Mål: Fremme livskvalitet og forebygge utfordrende atferd.

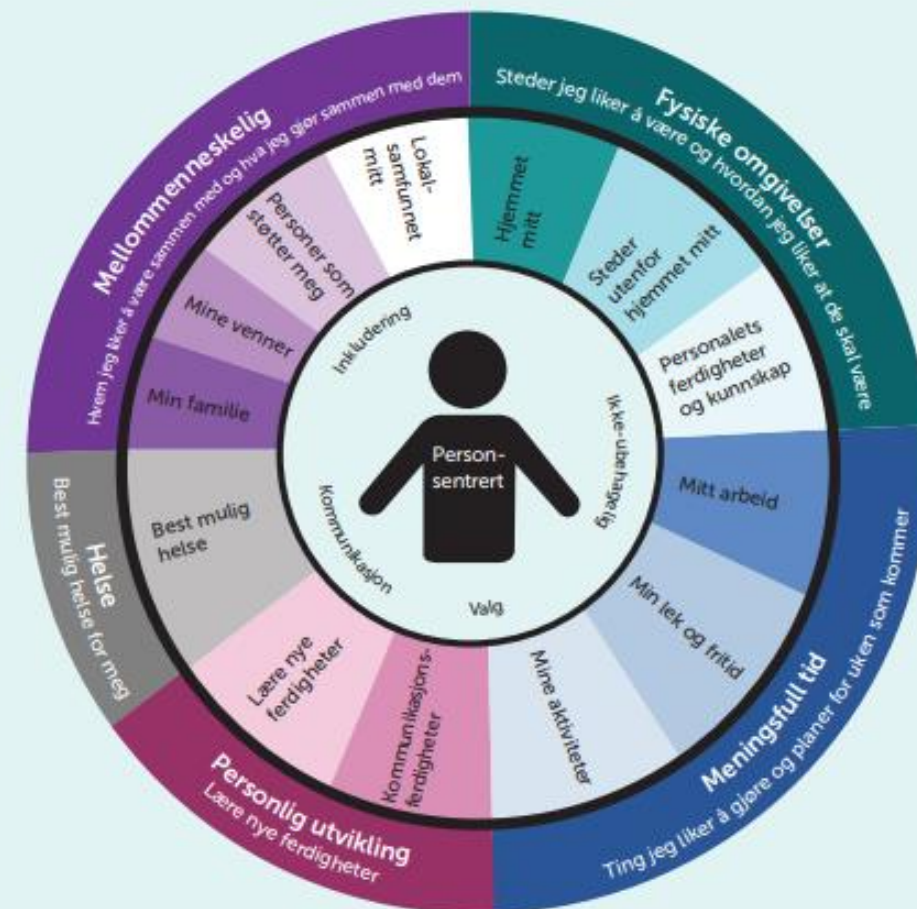

Hentet fra: [pas_19des_digitalutgave.pdf](#)

Det optimale livshjulet

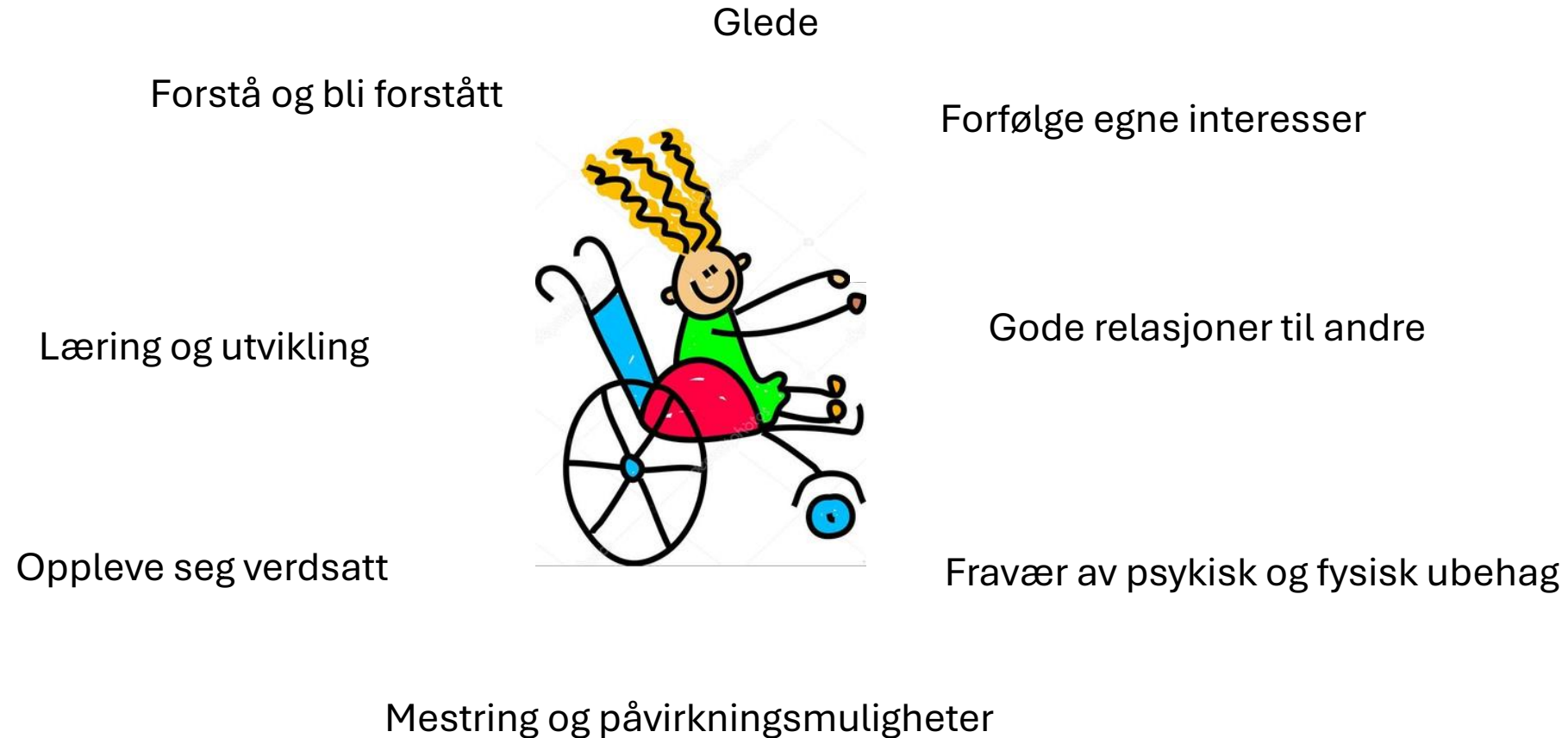
Hva gjør livet godt?

Og hvor skal vi lete hvis det er en atferd som utfordrer?

Figur 2 Det optimale livshjulet, Livskvalitet gjennom Positiv atferdsstøtte
Saint John of God Community Services clg. Ireland 2018
(Oversatt til norsk av forfatter, gjengitt med tillatelse.)

En hverdag med best mulig livskvalitet

Hvordan kan vi støtte samspill mellom barn og unge med multifunksjonshemming?

Fagdag – Leve Leke Lære, 30.01.2025

Carola Nilsson, seniorrådgiver BTSLV Statped,

Inspirasjon og målgruppe

- Rosalind (Ros) Martin, teacher, Percy Headly school i Newcastle.
- Sara Nijs arbeid med «Peer interaction»
- PMLD-conference arrangert på Facebook 2024 av Jo Grace, presentasjon om «Peer interaction».
- PMLD – profound and multiple learning difficulties (multifunksjonshemming, flerfunksjonsnedsättning).
- Fokus på verdien av samspill mellom jevnaldrende.
- Aktuelt for alle aldre, men her bruker jeg «barn» eller «eleven».

Livet til mennesker med multifunksjonshemming

Livet er fylt av voksne personer.

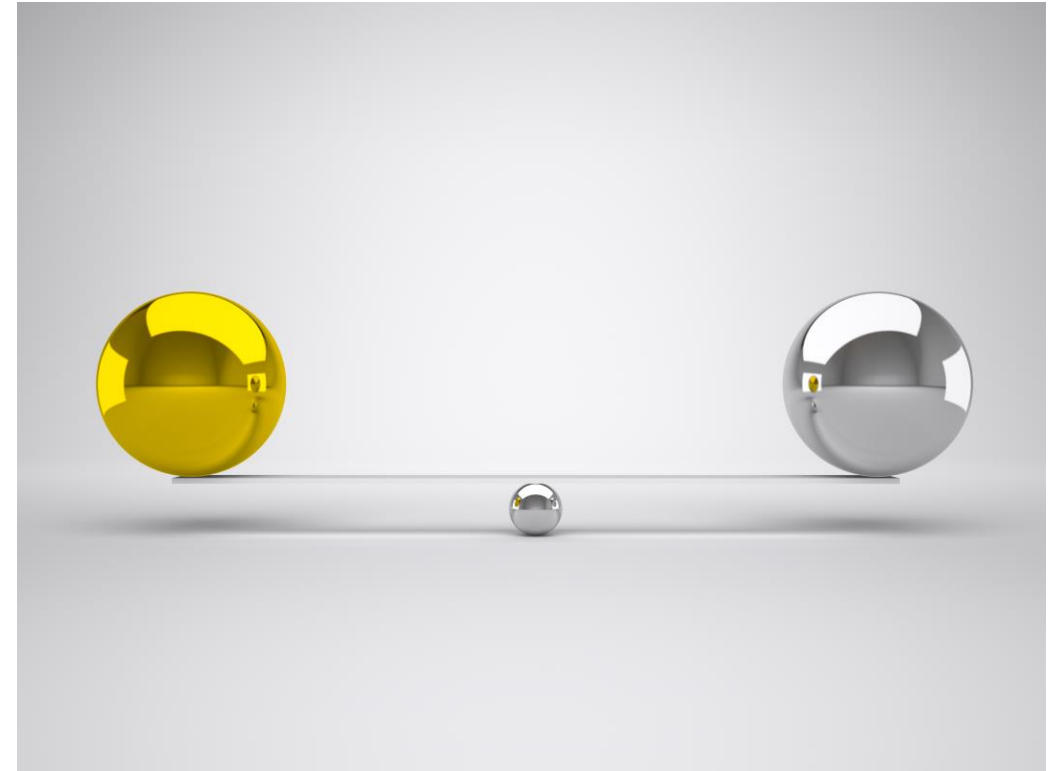
Avhengige av støttepersoner døgnet rundt hele livet, en nødvendighet.

Forekommer stor grad av interaksjon og engasjement fra de voksne og mellom voksen og elev.

Hierarkiske eller horisontale relasjoner (Sara Nijs)

- Hierarkiske relasjoner:
 - Hierarkisk – den voksne har kontroll over interaksjonene/samspill.
 - Hierarkisk - der støttepersonene styrer mye i barnets liv.
 - Kan være liten gjensidighet i relasjonen.
- Horisontale relasjoner:
 - Begge parter deler kontrollen over interaksjonen/samspillet.
- Fokus på samspill og interaksjon mellom jevnaldrende for å støtte horisontale relasjoner.

Hva kjennetegner samspill mellom mennesker med multifunksjonshemming?

- Lyder, vokalisering
- Ansiktsuttrykk
- Øyekontakt – se på den andre, se på hverandre
- Fysisk kontakt, berøring – strekker seg etter den andre
 - Med en hånd, arm, snur seg mot, med hodebevegelse
- Kan oppstå felles oppmerksomhet, som glede over en opplevelse sammen, at man ser på noe eller hører noe *sammen*.

FOKUS PÅ DEN GJENSIDIGE PÅVIRKNINGEN
PÅ SAMSPILLET, INTERAKSJONEN MELLOM
JEVNALDRENDE

Samspill mellom jevnaldrende med multifunksjonshemming

- Ofte oversett eller ikke lagt merke til, subtile uttrykk, noe man ikke legger merke til
- Lang prosesseringstid ved samspill og turtaking mellom to barn, f.eks. samspill med lyder, kan handle om minutter i turtaking.

Hvorfor er samspill mellom barn viktig?

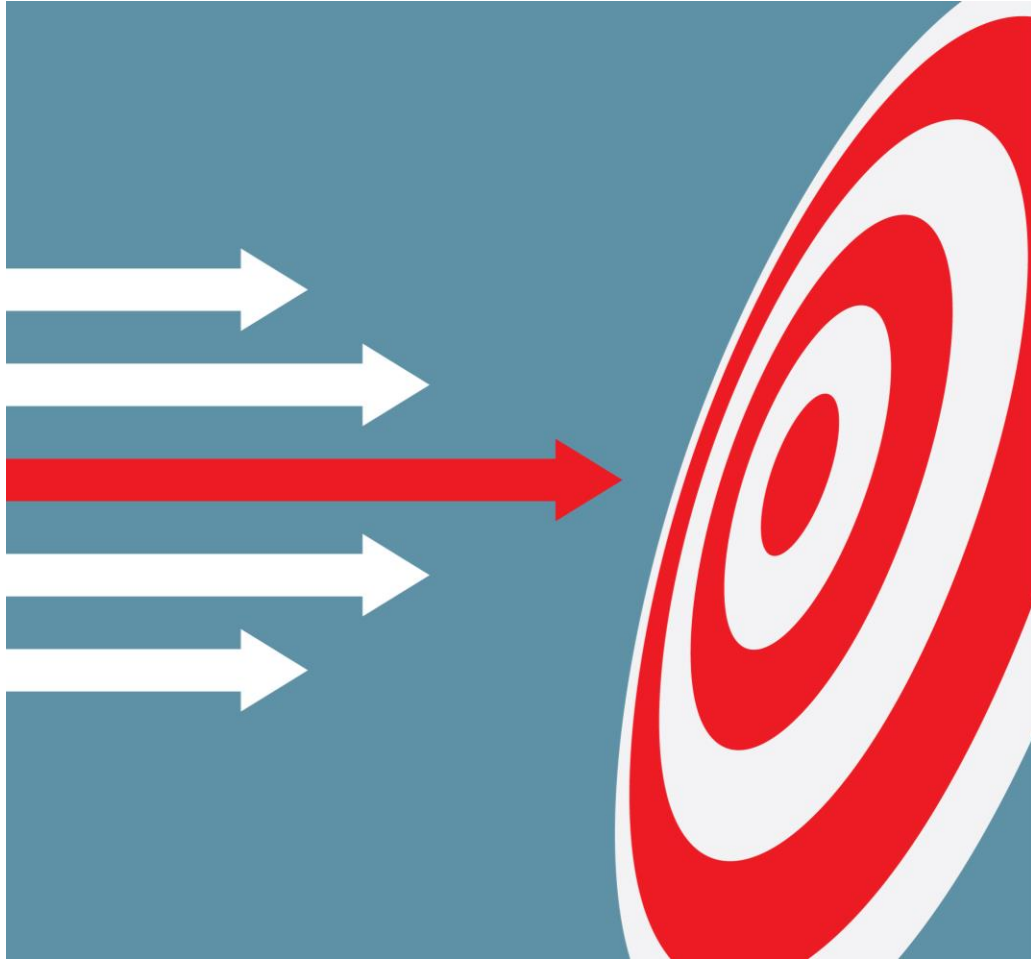
Mennesker er generelt sosiale vesener.

Emosjonelt behag/velvære og psykisk helse.

«Small-talk», sladder, er viktig for god livskvalitet, for å knytte bånd og bygge relasjoner.

Interaksjon mellom den voksne og eleven

- Målrettet
- Instruksjonsbasert
- Rutiner
- Lite gjensidig «small-talk»
- Hierarkisk relasjon

Interaksjon mellom elevene

- Fremme horisontal interaksjon, kommunikasjon på elevenes eget nivå, om noe som interesserer dem
- Lage rammer for å fremme relasjonsbyggende kommunikasjon mellom elevene, i motsetning til den målrettede kommunikasjonen.

Mulige barrierer for samspill

- Fysiske behov hos elevene
 - Helsemessige/medisinske behov
 - Sensoriske behov
-
- For å støtte samspill mellom jevnaldrende må man ta hensyn til barrierene, kompensere for barrierer og legge til rette for samspillsmuligheter i øyeblikket
 - Den voksne er ikke selv involvert i interaksjonen, men fasiliterer og muliggjør interaksjon mellom elevene.

Viktige faktorer

- **Posisjonering – den viktigste støttefaktoren.**
 - Fysisk komfort – «a comfy chilled out position». F.eks. seng, madrass, sakkosekk, puter osv. Som når vi chiller med venner.
 - Posisjonering av elevene i relasjon til hverandre – de skal kunne samspille med hverandre
 - kjenne til elevens bevegelsesmuligheter, syns- og hørselsfunksjon, høyre- eller venstrehendt, beste side å ligge på?
 - Være i syns- og berøringsavstand til hverandre.
 - Hjelp til med å rette elevenes oppmerksomhet mot hverandre, eller gjennom å hjelpe med å oppnå fysisk kontakt og berøring, blikkontakt – hender som møtes – opplevelsen av at de er der sammen.
 - Fasilitering av dette fra start av timen, for å gi best mulig samspillsstøtte.

Viktige faktorer

Miljøet rundt samspillstimen

- Mulige distraksjoner (noe kan man kontrollere, noe ikke):
 - Solen som lyser gjennom vinduet, telefon som ringer, noen nyser
 - Forstyrrelser vi kan kontrollere, f.eks. musikk utenfor rommet eller voksne som snakker sammen.
- Responsivt miljø
 - Når en elev lager lyd er det vanlig og viktig at man svarer på lyden, f.eks. «du har mye å si i dag...». Noen ganger kan man komme i veien for samspillet mellom elevene.
 - Ved samspillsstøtte skal du fasilitere og muliggjøre samspill mellom elevene, og ikke være involvert i interaksjonen selv.
 - Støtte og utvide uthållighet i samspillet. Gjennom å gi tid får elevene mulighet å svare hverandre.

Den voksnes rolle

- Sosial stillasbyggende atferd – støtte samspill mellom jevnaldrende
 - Initiere samspill – f.eks. en kommentar om den andre, f.eks. «Jon, Per sitter veldig nær deg, kan du kjenne hånden hans?»
- Forstyrrende/distraherende atferd for samspill mellom elevene
 - Avbryte gyldne øyeblikk gjennom noe vi gjør, f.eks. ta bilde av den fine stunden med Ipad som lager lyd.
- Balansegang - når blir sosial stillasbygging til forstyrrelser?

Støttende strategi vs. Forstyrrende strategi

Jon og Per er sitter sammen, men de er ikke oppmerksomme på hverandre.
En *støttende strategi* kan være å si:

«Jon, se på den fine glinsende ballen Per har. Jeg tror han liker den!»

Kanskje Jon da snur seg mot Per for å se på den fine ballen.

En *forstyrrende strategi* kan være når Jon og Per ligger ved siden av hverandre, ser på hverandre eller interagerer på annen måte. Den voksne kommenterer:

«Så koselig at dere ser på hverandre og har det så hyggelig»,

Kanskje den voksne da trekker oppmerksomheten mot seg selv.

Støttende strategier

- Bruk av verbalt språk som fasiliterende og støttende strategi, som ikke trekker oppmerksomhet mot deg.
- Initiere nærhet i starten og underveis i økten, prøv å ikke trekke oppmerksomheten mot deg selv f.eks. med unødvendig prating.
- Trå tilbake og lag mulighet og rom for samspill – sitt på hendene, ikke forstyrr. Vær tilstede, men ikke involver deg i deres samspill. Hvis begge er stille i 20 minutter, og har det fint, la dem være stille i 20 minutter og ha det fint!

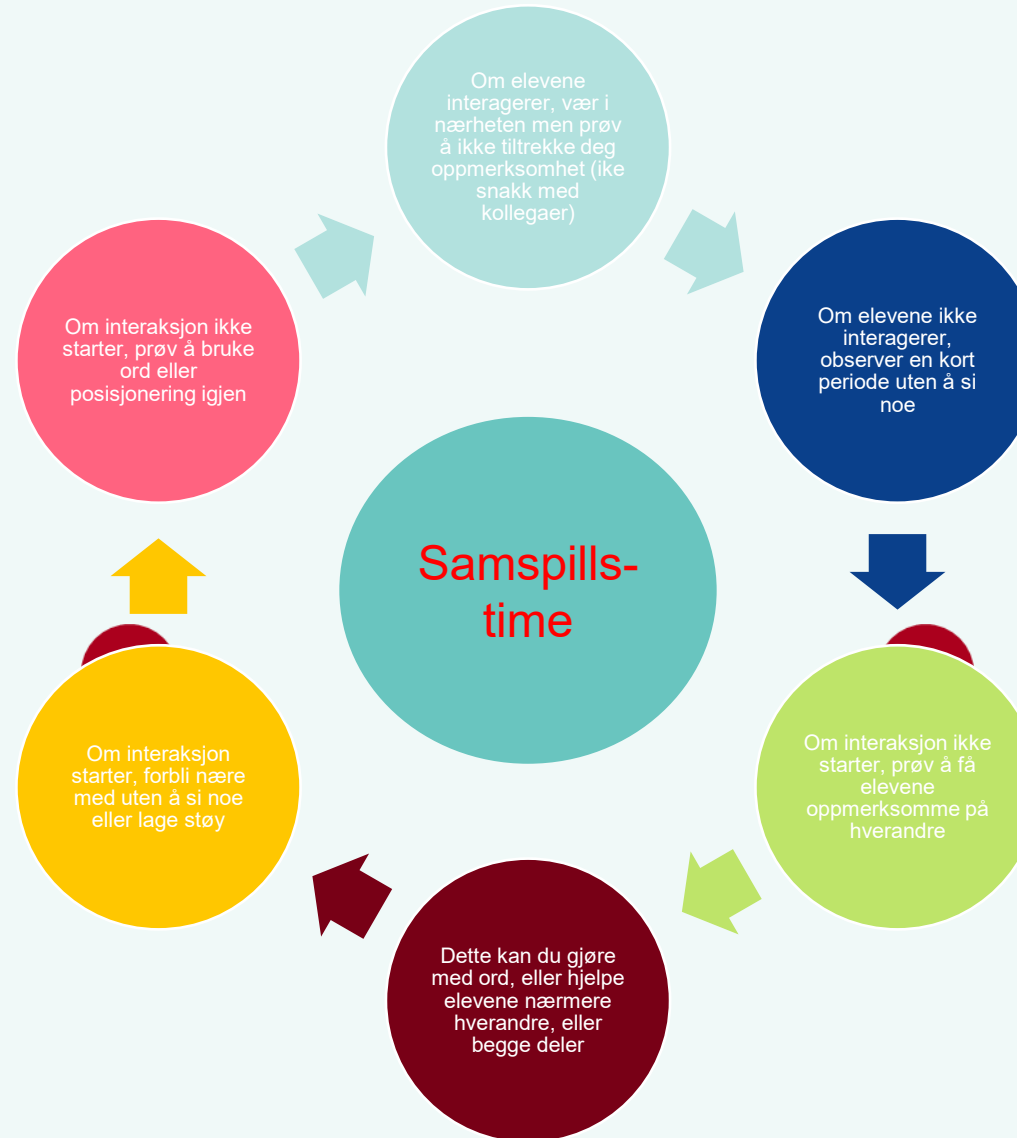
Oppsummering

- Forsikre deg at elevene generelt har det komfortabelt.
- Tenk på posisjonering
 - Har elevene komfortabel posisjonering?
 - Kan de se/høre/berøre hverandre?
 - Ideelt er de innenfor berøringsavstand.
 - Hvis mulig, bevegelsesfrihet ute av rullestol, ståstativ osv er fordelaktig
- Tenk på miljøet rundt
 - Har du hengt «ikke forstyrre» skiltet på døren når det er samspillstid?
 - Prøv å minimere annet støy/forstyrrelser, f.eks. lyder utenfor rommet.
 - Vurder belysning – er det gjenskinnsreflekser, er det nok lys for at de skal kunne se hverandre? Kanskje ikke koselys er det beste for å fremme samspill.

Bilde: CoPilot

Flytskjema - plansje

Vi er alle unike

- Elevene kan være introverte eller ekstroverte, akkurat som oss
- Noen vil gjerne interagere, noen vil ikke interagere
- Noen dager er topp, noen dager er dårlige dager

Kjenn dine elever og kjenn deg selv!

Til sist

- Det handler om en forandring av vårt fokus og kanskje våre holdninger
- Ikke en kvikk-fiks eller noe man an kjøpe inn til klasserommet
- Det handler om at teamet rundt erkjenner og respekterer verdien av samspill og relasjonsbygging mellom elever
- Sette av tid og rom til samspill, sett samspillstimer på ukeplanen
- Se det som en reise, noe som hele tiden utvikler seg
- Reflektere sammen i teamet, hva fungerer bra og hva fungerer ikke så bra for hver enkelt elev
- Dette legger til rette for at alle i teamet kan jobbe mot samme mål og bli bedre kjent med elevene.

Carola Nilsson, seniorrådgiver BTSLV Statped

carola.nilsson@statped.no

Sensorisk detektivarbeid i tre trinn

Tonje Lovang, sansedetektiv og seniorrådgiver

Trinn 1)

Noe er galt og du vet ikke hvorfor

Det kan være noe med kroppen.

Ta på deg detektivhatten. Finn frem forstørrelsesglasset. Sett deg i barnets sted.

Sansene

Syn

Hørsel

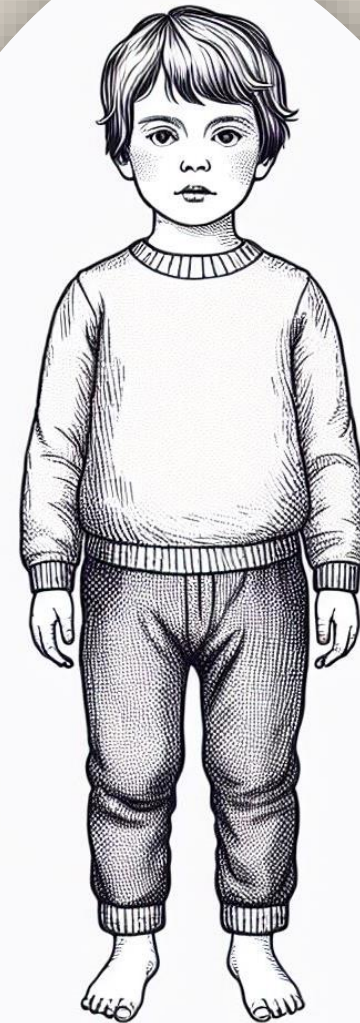
Lukt

Smak

Berøring

Bevegelse

«Intern persepsjon»

Smakene - kresen spiser?

Spising – hva er galt?

Det kan være smaken.

Det kan også være at det er for mye mat på tallerkenen, for lite mat, feil tekstur, farge eller temperatur.

Luktene

Luktene

Aktiverer kroppens automatiske responser

Aktiverer minner mer enn andre
sanseinntrykk

Alle de uforståelige lydene

Oppgave:

Regn ut:

$$11 \times 99 + 8 =$$

Syn

En komplisert sans

Mange har tolkningsvansker
– hjernesynshemming

Berøring

Kroppen i kontakt med flaten på stolen, sengen, matten eller gulvet, ortoser og bleie, og klærne på kroppen.

Hvor stramt sitter dette? Er det en lapp som klør i nakken? Er det et stoff som kan oppleves som ubehagelig?

Noen vil ha bare føtter for å utforske med føttene. Noen kan like stramme klær, mens andre trenger løse og ledige klær.

Bevegelse

Hvor begynner og hvor slutter kroppen?

For å forstå, trengs mange erfaringer – med og uten hjelpemidler

Kroppen – intern persepsjon

Fordøyelse, hodepine eller leddbelastning kan gi sterke sanseinntrykk.
Likeledes muskelsmerter eller kramper.

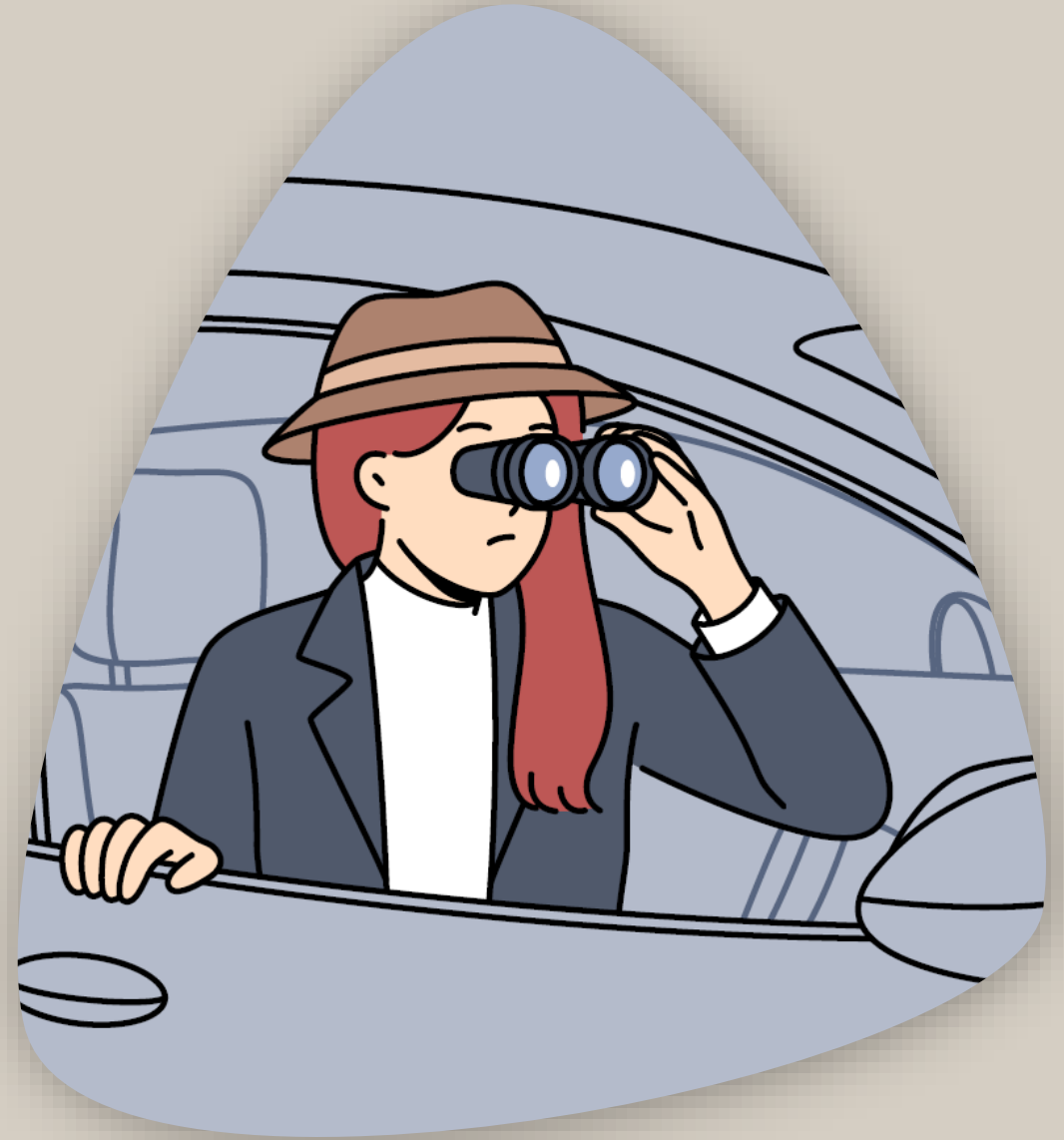
Utviklingshemming er en forståelsesvanske

Hvordan forstås sanseinntrykkene?

Trinn 2)

Vi lager noen hypoteser

Alle sanseinntrykk kan:

kjennes sterkere enn vanlig

kjennes svakere enn vanlig

Være vanskelige å tolke

skifte mellom disse

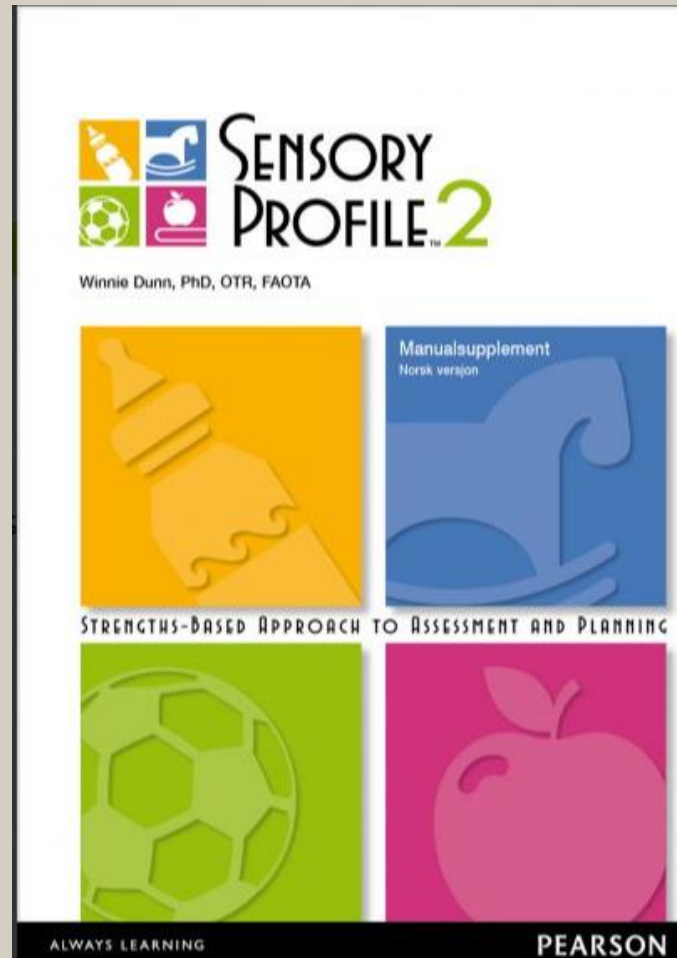
Sensorisk overbelastning ➡ kognitiv overbelastning

Hjernen skal sortere inntrykkene

Når inntrykkene fra alle sansene blandes, oppleves kaos

Kaos kan gjøre redd, og redsel kan gjøre barnet numment, passivt, urolig eller sint

Det finnes et kartleggings skjema

Observasjon kan gi mye informasjon

Trinn 3)

Hva gjør vi når vi (tror vi) vet
hva problemet er?

Tid for action.....

Vi lager en sensorisk diett

Nok sanseinntrykk – med mening

Ikke for mye men heller ikke for lite.

Målet er å roe nervesystemet.

Ethvert rom
er et «sanserom»

- Lyder kan dempes ved å lukke en dør, trekke for en gardin eller legge teppe på gulvet eller møbelknotter under stolbena.
- Lyder kan gjøres tydeligere ved å bruke mikrofon/høytaler
- Lys kan fokusere på det det er meningsbærende å hvile blikket på, for eksempel leker. Noen kan oppleve lysrør som forstyrrende og vil finne mer ro med en alminnelig lampe. Noen ønsker dempet belysning, andre trenger økt belysning eller punktbelysning.
- Ikke håndled barnet om du merker motstand. La heller din egen hånd utforske omgivelsene og legg den nær barnets hånd slik at barnet har kontrollen og kan legge hånden sin på din for å delta i bevegelsene
- Legg merke til det barnet synes er interessant og tilby mer av dette
- Respektér barnets signaler om nærhet eller avstand
- Justér klær og hjelpemidler til barnet er fornøyd

Uforståelige lyder som forstyrrer kan gis mening ved å vise hvor lyden kommer fra, så barnet kan se eller kjenne lydkilden. Dette kan gjøres mange ganger. Slik kan barnet integrere lyden i sin omverdensforståelse og gjenfinne oppmerksomheten på undervisningen eller leken.

Noen ganger må vi skjerme for lyd. Vi kan bruke tunge gardiner eller lydabsorberende plater og tepper. Vi kan bytte undervisningssted til et rom der det er mindre lydlige forstyrrelser. Vi kan også tilby støyreducerende hodetelefoner eller hørselvern dersom vi ikke får endret omgivelsene.

For bevegelseshemmede kan det være nyttig å få anledning til bevege seg mest mulig fritt så kroppen ikke er stropet fast i stol eller andre hjelpemidler der det ikke er helt nødvendig? Oppmerksomhet til kroppen ved trygg massasje kan hjelpe barnet å bli mer kjent med egen kropp?

Dersom slike sanseinntrykk oppleves overveldende og ubehagelige, redusér ytre sanseinntrykk og vær med barnet i kroppens inntrykk. Smerte skal lindres.

Sanseløyper kan bidra til erfaring med sanseopplevelsene.

Vi kan tilrettelegge for bruk av synet ved å ha sterke farger på lekene eller materialene vi ønsker den unge skal se, og en bakgrunn som er nøytral og ensfarget.

Vi kan bruke punktbelysning på ting, og vi plassere oss selv med ansiktet mot vinduet der dagslyset er og den unge med ryggen mot vinduet, dersom du ønsker at den unge skal se deg. Figur-grunn.

Ikke alle sanseopplevelser er enten vonde eller gode. God tid og mye oppmerksomhet på sanseopplevelsen kan bidra til at barnet tolererer mer og blir tryggere med nye sanseopplevelser.

Gode perioder – større toleranse = mindre rigid diett

Vanskelige perioder = mer rigid diett.

Lykke til med
detektivarbeidet

Lek og Lekenhet

Ena Bolognese og Lene Charlotte Natås Stefensen sen.rådg.
Barnehaedivisjon- avd. Sammensatte læreversker

Cilje Hinsverk har vært med på noen innledende drøftinger rundt tema
lek

Fagdag Leve Leke Lære-God praksis I møte med barn og unge med dyp og
alvorlig grad av utviklingshemming

Oslo 30.januar 2025

Cred.pic:J.Sørensen

Joseph

Lek i et neuroaffektivt perspektiv

Møteøyeblikk og samklang
Felles her og nå

Lek i et neuroaffektivt perspektiv

Lek og Lekenhet

**Hva betyr for barn med
multifunksjonshemming?**

Cred.pic: J. Sørensen

A stylized, handwritten signature in black ink, likely belonging to the artist J. Sørensen.

Illustrasjoner

- Det ble vist to video:
- Video1: målet var å illustrere det nære non verbale språk og hvordan barnet og den som var sammen med barnet bygget et lekende rom seg imellom
- Video 2: målet var å illustrere hvordan man kan sprengre grensen, smitte energien til alle som er rundt. Få vår egen lekenhet innefra ut.

Det bugner av metodikk

- Det nære språket
- Verden i en eske
- Fortelling i en eske
- Intensive Interaction
- HOP(Hanging Out Program)
- Video-supported assessment and guidance
- Minst tolv
- Fortellende massasje
- mm

Den som er sammen med barnet

- Det er den som er sammen med barnet som er det viktigste verktøyet
- Gjenstander er bare gjenstander
- Aktiviteter er bare aktiviteter

Leke R.

- Barnegruppen
- Mentalisering
- Lekenhet
- The magic carpet (Hewitt -Intensive Interaction)